

iki insan

*Eğitimciler İçin
Yardımcı Okuma Metinleri*

KADEM
YAYINLARI

iki insan

*Eğitimciler İçin
Yardımcı Okuma Metinleri*

KADEM
YAYINLARI

İstanbul, 2023

İki İnsan - Eğitimciler İçin Yardımcı Okuma Metinleri

Editör

Doç. Dr. Saliha Okur Gümrukçüođlu

Yayma Hazırlayan

Rabia Albayrak Deđirmenci

Yazarlar

Doç Dr. E. Sare Aydın

Fatma Bayram

Sedide Akbulut

Prof. Dr. Huriye Marti

Grafik Tasarım

Nevzat Onaran

ISBN

978-605-72022-7-7

6. Baskı, 2023, İstanbul

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A.Ş

Güzeltpe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok NO:29/1/1
Eyüpsultan/İstanbul

Sertifika No

46403

İletişim

KADEM Genel Merkez

Küçük Çamlıca Mah. Kısıklı Cad. No: 112/A

Üsküdar / İstanbul

Tel: +90 (216) 325 03 07 • Fax: +90 (216) 325 03 09

www.kadem.org.tr • info@kadem.org.tr

KADEM
YAYINLARI

Ey insanlar!

*Sizi bir tek nefisten
yaratan ve ondan da
eşini yaratan, ikisinden
birçok erkek ve kadın
üretip yayan rabbinize
itaatsizlikten sakının.*

iki insan

*Eğitimciler İçin
Yardımcı Okuma Metinleri*

Neden İki İnsan?

Toplumsal bir varlık olarak insan, kültürel aktarım ile yaşamaya devam edebilir. Kadınlar, bu süreçte en az erkekler kadar aktif yer alır. Dilden aile terbiyesine

kadar insanın ömrü boyunca elde ettiği pek çok kazanımda, kadınların payı büyüktür. KADEM, bu noktada “Toplumsal Cinsiyet Adaleti” olarak tanımladığı kadın ve erkeğe düşen rollerin dengeli paylaşımına dikkat çeken ve her iki cinsin eşit fırsatlara erişimine hizmet eden faaliyetler yürütmektedir.

Elinizdeki bu eser, kadın ve erkeğin birlikte ne anlama geldiğini, inancımız ve kültürümüz bağlamında ele alıyor.

Bilindiği üzere kadın ve erkeğin farklı kültürlerde rolü ve statüsü değişse de insanları bir arada tutan dinamikler, ortak değerler ve görev paylaşımıdır. İnsan ilişkilerinde tabiattaki ahenge benzer bir uyum yakalamak için, ailede ve sosyal hayatta ortak sorumluluk ve adaletli bir iş bölümü gerekmektedir. Bununla birlikte toplumda denge ve huzurun sürdürebilir olması için her ferdin, kendi tabiatına uygun vazifeler üstlenmesi gerekir. Adil paylaşım ilkesinden uzaklaştıkça bazı insanların gücünün

üstünde bir yükü omuzlamak zorunda kaldığını, bazılarının ise yeterince sorumlu davranmadığını görürüz. Bu durumda kadın-erkek, genç-ihthiyar herkesin, kendi tabiatına ve kimliğine yabancılaşması kaçınılmaz olacaktır.

Kadın ve erkeği, birbiriyle çatışan değil birbirini tamamlayan “İki İnsan” olarak gören serimizin *Eğitimciler İçin Yardımcı Okuma Metinleri kitabımızda*, kıymetli hocalarımızın “cinsiyetlerin kendine özgü hak ve sorumluluklarını” farklı açılardan değerlendirdikleri makaleleri yer alıyor.

Yazarlarımızdan Sare Aydın toplumsal cinsiyet adaleti kavramını ele aldığı makalesinde, sosyal rollerde ve pratiklerde kadınlar ve erkekler için eşitliğin ötesine giden toplumsal cinsiyet adaleti yaklaşımını tesis etmenin, bugünün modern toplumları için gereklilik olduğunu savunuyor. Aydın, yaratılıştan gelen fitri özelliklere ters düşmeden, kadının geleneksel ve moderniteden kaynaklı tüm sorunlarını giderecek ve toplumsal hayatta var olmasını sağlayacak adalet anlayışının altını çiziyor.

Fatma Bayram, evrenin işleyişindeki ahenk ve uyumdan ilham alarak sosyal hayatın akışı içinde fertlere düşen görevlere işaret ediyor. Her varlığın, kendini tamamlayan bir bağlam içinde anlam kazandığını belirtiyor. Ona göre bütün varlıklar, kendilerine özgü yerde bulunduğu sürece adaletin tesisi mümkündür, taşlar yerinden oynadığında ise evrenin işleyişinden hayatın gidişatına kadar bütün düzen bozulur.

Huriye Martı çalışmasında, kadınların insan topluluklarının sürekliliğini mümkün kılan kültürel aktarım faaliyetlerindeki işlevselliğini vurgulayarak toplumsal cinsiyet adaletine katkıda bulunmanın kadın-erkek herkesin sorumluluğu olduğunu anlatıyor. Sosyal hayata katılım noktasında öne çıkan “ıffeti koruma” yükümlülüğünün de her iki cinsin ortak vazifesi olduğunu savunuyor.

Sedide Akbulut ise kültürel kimliğin, sosyal grup içinde inşa edildiğini belirtiyor. Bu anlamda fertlere aidiyet duygusu kazandıracak sürecin, bilgi ile donatılıp uygulama ile güçlendirilmiş bir hayat tarzı olduğunu kaydediyor. Sonuç itibariyle kişilerde hakka taraf olmanın, aidiyet bilinciyle geliştiğini öne çıkaran yazar, insan hayatında adaletin ancak bu şekilde hâkim kılınabileceğini hatırlatıyor.

Katkı verenlere teşekkür ederiz.

Bu çalışmamızın insanlığın mutluluğu ve huzuruna hizmet etmesini temenni ediyoruz.

Muhabbetle...

Doç. Dr. Saliha Okur Gümrükçüoğlu
KADEM Yönetim Kurulu Başkanı

İçindekiler

Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti

Doç. Dr. E. Sare Aydın8

Kadın ve Erkek, Adalet ve Ahenk

Fatma Bayram 20

Yaratılış Bağlamında Gençlikte Kimlik Bilinci

Sedide Akbulut..... 33

Toplumsal Cinsiyet Adaleti

Prof. Dr. Huriye Martı..... 45

Kadın Hareketinde
Yeni Bir İvme:

Toplumsal Cinsiyet Adaleti

Doç. Dr. E. Sare Aydın

TPQ Kış 2015 sayısında İngilizce olarak yayımlanan bu makalenin
tercümesi KADEM ekibi tarafından yapılmıştır.

KADEM
YAYINLARI

Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti

Bu makale, feminizmin Türkiye'de kadın haklarının gelişiminde etkisine ve klasik eşitlikçi feminist yaklaşımların yetersizliğine vurgu yaparak eşitlik / farklılık dikotomisi üzerinden kadın hakları gerçeğine "cinsiyet adaleti" kavramıyla yeni bir perspektif getirmenin yollarını tartışacaktır. Türkiye'de kadın hareketinin geldiği noktada, cinsiyet eşitliği ve kadın-erkek arasında sosyal açıdan eşit haklar ve sorumluluklar tezine karşın eşitliğin de içkin olduğu eşitlik üstü adalet perspektifli yaklaşımların geliştirilmesine yönelik kavramsal bir çerçeve çizilecektir. Modernitenin sunduğu cinsiyet körü uygulamalar, tek tiplendirici kadın imajı ve evrensel bir eşitlik anlayışıyla harmanlanan feminist yaklaşımların çıkmazları dikkate alındığında, farklılıklardan doğan mağduriyetlerin giderilmesi adına, her toplumun kendi değer yargıları ile kültürel dinamiklerinden beslenen, kadın odaklı, adalet perspektifli politikaların tesis edilmesi; toplumun devamlılığı, toplumsal denge ve huzurun temini için son derece önemlidir.

Cinsiyet eşitliği kadın hareketinde köklü bir kavramdır. Ancak, eşitlik / farklılık dikotomisine ilişkin çözülmemiş problemler, bu dikotomiyi daha net açıklayacağı iddia edilen yeni terim ve kavramların öne çıkmasıyla güncel tartışmaların açılmasına zemin hazırlamıştır.

Toplumsal cinsiyet adaleti, modernite tarafından belirlenen eşitliğin kadınlar arasındaki birtakım farklılıklarla ilgilenmemesi sebebiyle tüm dünyada kadın hareketinin belli kesimlerine daha çok hitap eden bir kavramdır.

Modern bir kavram olarak eşitlik, kadın ve erkeği birbirine eşitleyerek batı kültüründen beslenen standart, tek tip kadın imajı oluşturmaktadır. *Adalet* ise eşitliğin de içkin olduğu, hakkaniyet, denge, kadınlar ve erkekler arasında daha ileri adil muamele ve sorumluluk anlayışını içeren bir üst kavrama işaret eder.

Kazanımlara ve kaybedilenlere bakıldığında, kadın hakları için verilen mücadelenin tarihi çok eski olmakla birlikte tüm dünyada farklılık göstermektedir. Her bir bölgede geliştirilen kadın hakları kavramı, o bölgenin sosyokültürel, siyasal ve dinî dinamiklerini ortaya koymaktadır. Kadın hareketinin geçmişten bugüne geldiği noktaya bakıldığında, tarihsel koşullarla paralel bir süreci izlediği görülmektedir. On sekizinci yüzyılda Avrupada sivil özgürleşme hareketleriyle birlikte başlayan kadın hareketinin temelini, Fransız Devrimi'nin de bir getirisi olan *eşitlik* (égalité) fikri oluşturmaktadır.

Eşitlik taleplerinin sonucunda elde edilen ve “insan hakları” olarak tanımlanan haklar, yalnızca erkekler arasında bir eşitlik anlayışını ortaya koyarak, soyut *insan* kavramını salt erkek cinsini betimleyen bir kavram olarak öne sürmüştür, hak mücadelesinin bir parçası olan ve nüfusun yarısını oluşturan kadın cinsini saf dışı bırakmıştır. On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklere vurgu yapılarak, yasal ve sosyal açıdan öne sürülen eşitlik fikrine, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yeni bir tanımlama getirilmiştir. Mary Wollstonecraft (*Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*, 2007) ile birlikte gelişen eşitlikçi feminist yaklaşım, kadın sorunlarının temelini toplumda kadına yüklenen rollere dayandırarak, kadınlarla erkeklere eşit fırsatlar sağlanmadığını tespit etmiştir. Bu noktadan hareketle, toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu öne çıkmıştır.

Gender Mainstreaming ya da Maskülenleşen Kadınlar

Kadın sorunlarına sistematik çözümler üretmek için 1985'te Kenya'nın Nairobi şehrinde düzenlenen 3. Dünya Kadın Konferansı'nda, "gender mainstreaming" şeklinde ifade edilen ve 1995'te Pekin'deki 4. Dünya Kadın Konferansı'nda resmi olarak şekillenen "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramı ve bakış açısı, günümüzdeki ulusal ve uluslararası mevzuatlarda ana plan ve programlara yerleştirilmiştir.¹ Salt eşitliğin yetersiz kaldığı durumlarda ise yasal ve hukuki eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, fırsat eşitliği, hak ve sorumluluklarda eşitlik ve pozitif ayrımcılık gibi günümüzde farklı kadın sorunlarına çözüm üretmek üzere alternatif kavramlar üretilmiştir. Şimdiye değin, devletlerin ana plan ve programlarına yerleştirilmesi amacıyla Pekin Eylem Platformu'nda kadın sorunlarının çözümü için hedeflenen toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının, ulusal mekanizmalar üzerindeki ana rolü, "Tüm politika alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara dâhil edilmesini destekler." şeklinde açıklanmıştır.² Ancak tüm yasal düzenlemelere ve çözüm arayışlarına rağmen kadına ve farklı kadınlık rollerine ilişkin sorunlar hâlâ devam etmekte, çeşitli alternatif kavramlarla desteklenmeye çalışılsa da eşitlik kavramına ilişkin yetersizlikler yer yer kendisini göstermektedir. Nitekim eşitlik kapsamında ortaya konulan politikalar ve yasal düzenlemeler de zamanla kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik hayatta yaşadığı sorunlara yaklaşımında *cinsiyet* körü olmasını engelleyememiştir. Modernitenin farklılıkları görmezden gelen tek tipleştirici kadın tasavvuruyla birlikte toplumsal bazda ortaya konulan, kadının toplum içindeki statüsünü arttırmak üzere geliştirilen eşitleyici politikalar ise kadının erkekleşerek belli mevziler kazanmasına ve kadın kimliğinde kırılmalara neden olmuştur.

1 Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği'nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin, *Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye Örneklerinin İrdelenmesi*, Ankara, 2011, s. 4.

2 Rai, S., *Mainstreaming Gender, Democratizing The State? : Institutional Mechanisms For The Advancement Of Women*. (Manchester: Manchester University Press, 2003).

3 Gülnur Acar-Savran, Nesrin Tura Demiryontan, *Kadının Görünmeyen Emegi*, (İstanbul:Yordam Kitap, 2008) s. 157.

Bu kırılmalar, kadının kamusal ve özel alanda sıkışan kadın kimliğine ve kamusal kimliğine ilişkin farklılıkları bir arada tutma zorunluluğunu da eklemiştir. Aynı zamanda özel ve kamusal alan ayırımında yaşanan bu gerilimle, kadın ile erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, haklar ve sorumluluklar bakımından da onları farklı bir düzeye taşımaktadır.

Eşitlik taleplerinin dile getirilmesi sürecinde, kadınları ayrı bir toplumsal grup olarak gören feminist yaklaşımların, kadınları aynı çatı altında toplamak üzere *evrensellik* vurgusuyla ortaya koyduğu kadınlık söylemi, daha sonra kadınların farklılıklarını gözetmeyerek homojen bir kadın imajı oluşturması sebebiyle çeşitli eleştiriler almıştır.⁴ Nitekim feminist teori uzun bir süre kadınların ortak deneyimi ve maruz kaldıkları ortak baskı üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak bu yoğunlaşma kadınlar arasında ortaklıktan ziyade, farklılıkların vurgulanmasına ve *kadın* kavramının hiç de homojen, birleşik bir kavram olmadığına ortaya konmasına yol açmıştır.⁵ Kadınlar arasındaki farklılıkların ön plana çıkmasıyla, batılı olarak görülen feminist söylemin evrensel kız kardeşlik kurgusu ve bu vasıtayla gündeme gelen eşit haklar talebi, diğer toplumlardaki kadınların kültürel kimlik ve dinamikleriyle örtüşmemiştir. Bu sebeple klasik feminizme alternatif çeşitli feminist yaklaşımlar geliştirilmiştir. Kadın ve erkekleri iki farklı grup şeklinde ayıran feminist söylemlerin, tüm toplumlarda genel şartların bir ürünü olarak meydana gelmediği, sadece belli özel tarihi koşullarda ortaya çıktığı görülmektedir.⁶ Eşit hak talepleriyle kadınlar, başlangıçta kadının yasalar önünde erkeklerle eşit yurttaşlar olmaları yönünde mesafe kat etmişse de Britanyalı psikoanalist ve sosyalist feminist Juliet Mitchell'in ifade ettiği gibi "Eşit haklar, esas gövdesi çok derinlerde olan bir buzdağın önemli bir uç kısmıdır. Yalnızca bir uç kısmı olması, hem eşitlik kavramının sınırlılığının bir yansıması, hem de kadınların baskı altında tutulması sorununun ne denli derin ve temelli olduğunun bir göstergesidir."⁷

4 Ania Loomba, *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, [Colonialism Postcolonialism] Çev: M.Küçük. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000).

5 Caroline Ramazanoğlu, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, [Feminism and the Paradoxes of Oppression] (Pencere Yayınları, 1998) s. 7.

6 Juliet Mitchel, Anne Oakley, Fatmagül Bertay, *Kadın ve Eşitlik*, [Women and Equality] (Pencere Yayınları, 3. Baskı, 1998) s. 24.

7 Mitchel, Oakley, Bertay (1998), s. 26.

Feminist Yaklaşımların İndirgemeci Doğası

Demokratik toplumların en önemli ilkelerinden biri de hiçbir ayırım gözetmeksizin kendi vatandaşlarına eşit haklar tanımlamaktır. Ancak hukuki ve yasal eşitlik, hiçbir ülkede ne siyasal hayata katılımında, ne de kamusal alanda kadınların mağduriyetini giderici, uygulamaya yönelik tam bir çözüm getirememiştir. Kadın sorunlarını salt kadın ve erkek arasındaki eşitliğe indirgeyerek çözüme arayışına giren feminist yaklaşımlar kendi içerisinde de özeleştirisini barındırmaktadır. Erkek cinsindeki nitelikleri baz alarak kadını erkeğe eşitleme çabası, kadına bir ayrıcalık sunmaktan ziyade, kadının erkeğe göre zayıf ve ikincil konumda olduğunun bir ön kabulünü yansıtmaktadır. Bu eşitlik arayışında, kadın daha çok erkekleşerek var edilmeye çalışılmış ve kadın kimliğinden koparılmıştır. Aynılık, benzerlik temelli, farklılıkları yok sayan klasik feminist yaklaşımlara alternatif olarak farklılıkları önceleyen post feminist yaklaşımlar da kendini göstermiştir. Eşitlikçi anlayışın toplumdaki dezavantajlı grupların mevcut eşitsizliğini daha da derinleştireceğini ortaya koyan post kolonyal feminizm, klasik batı feminizminin evrensellik algısına karşın yerel düzlemde yeniden yorumlanmasını içermektedir. Feminizmin dile getirdiği *ortak baskı*, *ortak deneyim* anlayışını yapı sökümüne uğratarak feminizmin homojen kadınlık anlayışına karşın yerelde her bölgenin kendi kültür ve geleneklerinden oluşan bir çeşitliliğin söz konusu olduğunu vurgulamıştır.⁸ Gayatri Chakravorty Spivak'ın "Can the Subaltern Speak?" başlıklı makalesiyle anılan post kolonyal feminizmle birlikte, feminist teori içinde bir üçüncü dalga hareketinin de başladığı görülmektedir.⁹

8 Mohanty, C. T. (2008). *Sınır Tanımayan Feminizm Teoriyi Sömürgeleştirmekten Kurtarmak Dayanışmayı Örmek*, Çev: H. Pınar Şenoğuz, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008).

9 Gayatri Chakravorty Spivak, "Can the Subaltern Speak?," in Cary Nelson, Lawrence Grossberg (eds.) *Marxism and the Interpretation of Culture* (Chicago: University of Illinois Press, 1998), p. 271-313.

Post feminist yaklaşımların klasik feminist yaklaşımlara getirdiği en temelli eleştirilerden biri de farklılıkları öne sürerken kadınların ezilmişliklerinin yalnızca erkek kaynaklı olmadığını, sınıfın, etnisitenin ve toplumsal yapının da bunda etkili olduğu varsayımından hareket etmişlerdir.¹⁰ Nitekim “toplumsal cinsiyet, kadınların be erkeklerin yalnızca bireysel kimliği ve kişiliğine değil, erkekliğin ve kadınlığın kültürel yapısı ile kurumlar ve örgütlerdeki cinsiyet konumlandırmalarını da içermektedir.”¹¹ Buradan hareketle, homojen bir eşitlik anlayışından beslenen klasik feminist yaklaşımlar, etnisiteden, sınıftan, toplumsal yapıdan vs. kaynaklı *siyah feminizm* gibi çok çeşitli feminist yaklaşımları da ortaya çıkarmıştır. Kolonileşmeyle birlikte eşitlik anlayışı, batılı beyaz kadınla siyah erkek arasında yapılmaya başlamış ve siyah kadını tamamen yok sayarak karşı durulan ataerkil sistem farklı şekilde kendini yeniden var etmiştir.¹² Kadının cinsiyeti sebebiyle maruz kaldığı ayrımcılığa yönelik eşitleyici politikalar, *fırsat eşitliği* gibi kavramlarla gerek siyasal hayatta (kota vb.) gerekse kamusal hayatta (işe alınma vb.) karşılanmaya çalışılsa da kadınların yaşadıkları bu mağduriyetler ne yazık ki devam etmektedir.

Yasalar önünde eşit vatandaş kabul edilen kadınların erkeklerle *eşit* haklara sahip olduğu bilinci ile bu soyut bilincin ortaya çıkardığı uygulama ve pratikler, toplumsal ön kabullere bakan, öngörülemeyen çeşitli sorunlar içerir. Toplumsal rollerin dağılımında kadının mağduriyetine sebep olan bu sorunların salt soyut bir eşitlik anlayışıyla karşılanması da mümkün değildir. “Eşitliğin, farklılıkları dikkate almayan, birbirinden bağımsız iki ayrı varlığı aynileştiren / özdeşleştiren, iki varlığı tek tipleştiren, aileyi soğuk bir hukuk kurumuna dönüştüren bir özelliği olduğu unutulmamalıdır.”¹³

10 Cheryl McEwan, “Postcolonialism, Feminism and Development: Intersections and Dilemmas,” *Progress in Development Studies*, Vol. 1, No. 2 (2001), p. 93-111.

11 Nigar Demircan Çakar, “Neden Toplumsal Cinsiyet Adaleti?” [Why Social Gender Justice?], *Kadın ve Demokrasi Derneği*, <http://kadem.org.tr/neden-toplumsal-cinsiyet-adaleti/>

12 Kirsten Holst Petersen and Anna Rutherford (eds.) *A Double Colonization: Colonial and Post-Colonial Women's Writing* (Oxford: Dangaroo Press, 1986).

13 Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014), p. 136-137.

Erkeklerle kadınları ayırıştırarak ele alan bir politika geliştirilmesini savunan feminist söylem yerine, kadın ve erkeğe yönelik, birbirini tamamlayıcı ve bütünleştirici bir söylem geliştirilmelidir. Feminizm, işlevini sürdürebilmek için kadın ve erkekleri ayrı toplumsal gruplar olarak ele almaktadır. Bilakis toplumsal denge, huzur ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için ayırıştırıcı politikaların yerine her toplumun kültürel dinamiklerini gözeten bütünleyici, kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan, aynı öze sahip iki eş değer varlık olarak görülmesi gerekmektedir. Feminizmin evrensellik vurgusu, diğer toplumlarda yaşayan kadınların yerel kültür ve kabullerden kaynaklı sorunlarına çözüm aramak yerine onları görmezden gelen genelleyici politikalarla hareket etmek kolaycılığına düşmüştür.

Kadın ve Erkek: Eşit Değil Ama Eş Değer

Kadın ve erkek arasındaki farklılıklara bakıldığında, ontolojik açıdan yaratılıştan gelen bir üstünlük veya zayıflık olmadığı görülmektedir. Kadınlık ve erkeklikten bağımsız, *insan* olarak yaratılmak, bizzatı ontolojik açıdan eşitliği gösterir. Kadın veya erkek fark etmeksizin insanın aynı öze, aynı ontolojik değere sahip olarak bu eş değerliliği toplumsal hayat içinde korumak üzere, kadınların yasal eşitliği, aynı imkân ve fırsatları elinde bulundurması kaçınılmazdır.¹⁴ İslam'ın kadın ve erkeğe bakışı da bu açıdan önemlidir. İslam kadına ve erkeğe *insan* cihetinden bakarak işlevsel bir yaklaşımla kadın ve erkek arasında görev taksimi yapmakta, yapabilecekleri şeyler bakımından bir fark gözetmektedir.¹⁵

14 E. Sare Aydın, "Eşitlik Üstü Adalet" [Justice above Equality], *Kadın ve Demokrasi Derneği*, 13 December 2014, <http://kadem.org.tr/star-gazetesi-acik-goruste-yayinlanan-esitlik-ustu-adaletbaslikli-yazi/>

15 Ejder Okumuş, "Ailede ve Toplumda Kadına Şiddet Üzerine" [On Violence Against Women in the Family and in the Society], *Journal of Associations and Civil Society*, Issue 26 (Spring 2014), p. 24.

Kadın ve erkeği birbirini dengeleyen ve tamamlayan bir bütün olarak ele almakta, iki eşin birbirine indirgenemeyen, birbirinde erimeyen ama birbirinden ayrı da düşmeyen birer varlık dünyasına sahip olduğunu kabul eden bir yaklaşımla, “Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır.” buyrulmaktadır.¹⁶ Bu nedenle kadın ve erkek arasındaki ilişki, İslami açıdan değerlendirildiğinde gerek aile içerisinde gerek karşılıklı ilişki bakımından hiyerarşik bir üstünlük olmadığı, bunun işlevsellik ve görev bakımından farklılık gösterdiği görülmektedir.

2014 yılında Türkiye’de kadının sosyokültürel, ekonomik ve siyasal durumunu incelemek üzere yayınlanan *Değişen Türkiye’de Kadın*¹⁷ kitabı için Türkiye’de 26 ilde toplam 5.036 kadınla gerçekleştirilen araştırma raporunun verilerine bakıldığında, farklı toplumsal çevrelerden kadınların kadın-erkek eşitliği konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Kadınların %50’sinin kadın ve erkeğin birbirine eşit olduğuna, %23’ünün ise kadın ve erkeğin birbirine eşit değil, birbirinden farklı olduğuna inandığı görülmüştür.¹⁸ Araştırmadan çıkan %50’lik oran, cinsler açısından insan olmak bakımından indirgemeci bir cinsiyet eşitliğinin değil, insan olmak cihetinden toplum nezdinde bir eş değerliliğin ve kadın ile erkeğin yasalar önünde eşit birer vatandaş olduğunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla burada dikkat edilmesi gereken en mühim husus, esas olanın cinslerin farklılıklarından ve fitri özelliklerinden beslenen ve salt eşitlik ile kadının sosyoekonomik açıdan giderilemeyen mağduriyet ve pozisyon kaybına karşılık olması gereken, zorunlu bir adalet anlayışının öncelenmesidir. Bu perspektiften bakılınca, toplumsal cinsiyet adaleti, geniş kapsamlı ve eşitliğin içkin olduğunu vurgulayan bir terimdir.

Konu İslami açıdan değerlendirildiğinde ise, bazı ayetlerin tartışma konusu yapıldığı görülmektedir. Nisa Suresi'nin 4/34. ayetinde “Erkekler kadınlara kavvamdır.” ifadesi, görev dağılımı itibarıyla ailenin sorumluluğunu erkeğe yüklemektedir.

16 Huriye Martı, “İdeal Bir Eş Olarak Hazreti Peygamber”[The Prophet as an Ideal Spouse], *Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu* (14-16 April 2009, Balıkesir), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 3.

17 Havva Çaha, E. Sare Aydın, Ömer Çaha, *Değişen Türkiye’de Kadın: Türkiye’de Kadının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Durumu Araştırması* [Women in a Changing Turkey] (Istanbul: The Women and Democracy Association Press, 2014).

18 Havva Çaha, E. Sare Aydın, Ömer Çaha (2014), s. 228.

Kadın ve erkeği işlevsel olarak ele almakta ve burada verilen önceliğin bir mahiyet önceliği değil, bir görev önceliği olduğu görülmektedir.¹⁹ “Erkek ve kadının yaradılışındaki bir takım farklılıklar, erkeğin bazı konularda bir *primus inter pares* (eşitler arasında öncelikli) konuma gelmesini gerektirebilir. Derhal belirtelim ki bunlar da *görevler ve külfetler* konusundadır. Erkeğe karşılıksız ve külfetsiz ayrıcalıklar, imtiyazlar bağışlanmış değildir. Tanınmış bir *öncelik* varsa, orada mutlaka yüklenen bir görev ya da külfet de mevcuttur. Bu görevin gerekliliğinin yerine gelebilmesi için erkeğe *eşitler arasında öncelik* durumu tanınmıştır.”²⁰ Geleneksel kodlardan beslenen ataerkil yapı, bunu bir üstünlük olarak kabul ederek kadınların itaat etmesini beklemektedir. Görev ve sorumlulukları itibarıyla birbirinin tamamlayıcısı olduğunu söyleyen ilahî kelim, itaati erkeğe değil, ilkeye beklemektedir. Her kurumsal yapı gibi aile kurumunun devamlılığını sağlayacak yöneticilik görevinin erkeğe verilmesi ise asla bir hiyerarşik yapılanmayı ortaya çıkarmadığı gibi, kadın ile erkek arasında insan olmak ve Allah’a kul olmak bakımından eşitliklerine engel teşkil etmemektedir. Eşitlik anlayışı, aynı özelliklere sahip iki şeyin denkliliğidir ve eşit iki şeyin birbiri yerine konulabilirliğini, daha net bir ifadeyle birbirinin muadili olmak durumunu açıklamaktadır. İslam bilginleri tarafından kadın ve aile konularında, eşitlik kavramına alternatif olarak sunulan bir diğer kavram ise eş değerliliktir. Eş değerlilik, iki varlığın mevcut farklılıkları ve özellikleriyle diğeri nezdindeki değerini, ağırlığını ifade eder. Köse’ye göre, kadın ve erkeğin birbiri karşısında eş değerlilik perspektifinden hareketle konumlandırılması, hem fitri özelliklere, hem de pozisyonlarına ilişkin ifade bakımından daha açıklayıcı ve uygun bir kavramdır.²¹

19 Okumuş (2014), s. 25.

20 Hüseyin Hatemi, İlahi Hikmette Kadın, (Milenyum Yayınları, 2013), s. 37-38.

21 Köse, (2014), s. 137-138.

Burada ortaya koymaya çalıştığımız cinsiyet eşitliği kavramının mevcut çıkmazlarına karşın, toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımında günümüz yaşam koşullarını da dikkate alarak, adil ve hakkaniyetli paylaşımı ve rol dağılımını içeren bir kavram olarak *cinsiyet adaleti*, aile ve kadın-erkek arasındaki ilişkilerde ve toplumsal hayatın dizaynında hakkaniyetli, adaletli, ölçülü, dengeli ve insafli olmak durumunu ifade etmektedir. Bu kavram, kadın sorunlarına sonuç odaklı bir çözüm arayışının sonucu olarak ortaya konmuştur. Örneğin aynı işlerde çalışan kadın ve erkeğin iş dağılımında *eşitlik* söz konusu olacaktır. Ancak kadının annelik vasfı gereği ortaya çıkan hamilelik, emzirme gibi durumlarında, aynı işte çalıştığı erkeklerden farklı olarak adil bir düzenlemeye ihtiyacı olacaktır. Bu noktada yetersiz kalan *eşitlik* kavramına karşın *adalet* kavramı, bu gibi kadının faydasına yönelik hakkaniyetli bir paylaşımı sağlayacaktır. Genellikle kamusal hayattaki yapılar ve uygulamalar, erkeklerin ihtiyaçlarına göre düzenlendiğinden kadınların ihtiyaçları görmezden gelinmiştir. Bu durum, kadınları eşitlik için mücadeleye itmekte ve erkeklere göre düzenlenmiş olan bir sistemde, erkeklerle aynı seviyeyi yakalamaya zorlamaktadır. Dolayısıyla eşitlik için verilen bu mücadele hâlen kadınların kendilerine has özelliklerini ve ihtiyaçlarını gözetmekten aciz kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet adaleti eşitlik için verilen mücadeleyi gözeterek kadın hakları konusunda kadınların özel durumlarını dikkate alan daha kapsamlı bir yaklaşım geliştirmeye çalışmaktadır. Toplumsal cinsiyet adaleti, kadını korurken erkeği mağdur etmeyecek, toplumsal refahı önceleyen bir düzenin geliştirilmesi noktasında yapıcı uygulamaları beraberinde getirecektir. Bu veçheden bakıldığında, “cinsler arası iş bölümü ve dünya hayatını düzenleyen hükümlerdeki bazı nüanslar, İslam'da ve dolayısıyla ilâhi tabii hukukta kadının hor görüldüğü anlamına gelmez.”²²

22 Hatemi (2013).

Sonuç

Yaratılıştan gelen fitri özelliklere ters düşmeden, kadının geleneksel ve moderniteden kaynaklı tüm bu sorunlarını giderecek ve toplumsal hayatta var olmasını sağlayacak *adalet anlayışının* toplumda yerleşmesi gerekmektedir. Elbette, fizyolojik ve ruhsal farklılıkları görmezden gelen, yalnızca yasal ve politik uygulamaların eşitlik getirmesini beklemek eşyanın tabiatına aykırıdır.

“Eşitliği tartışmaya açmak, bu noktadan geriye adım atmak anlamına gelmez. Aksine bunun ötesine giderek kadının bir yandan geleneksel değerlerden, bir yandan da bizzat moderniteden kaynaklanan mağduriyetinigiderecek bir yaklaşıma dikkat çekmek anlamına gelir. Bu yaklaşım, kadının doğası ile ters düşmeden toplumsal hayatta sağlıklı bir şekilde var olmasını sağlayan adalet anlayışıdır. *Adalet*, insanlar arasındaki farklılıkların gözetilerek bu farklılıkların dezavantaja dönüşmediği cinsiyetler üstü bir düzeni ifade eder.”²³

Toplumsal cinsiyet adaleti kavramının, kadın haklarının dünya çapında gelişimi konusuna yeni bir perspektif ve ivme katacağı makale boyunca feminist yaklaşımlara yönelik eleştirel çerçeveye birlikte eşitlik / farklılık dikotomisi üzerinden vurgulanmıştır.

Bu makale, kadınların siyasi ve yasal haklarıyla ilgili yasal kazanımları göz ardı etmemektedir. Bir diğer ifadeyle adalet kavramına vurgu yapmak eşitliği bir kenara bırakmak değildir. Eşitlik gereklidir ancak kadınların ve erkeklerin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatlarında adaletin tesis edilmesi noktasında yeterli değildir. Dolayısıyla (hepsini kapayan bir kavram olarak) eşitliği içeren ancak sosyal rollerde ve pratiklerde kadınlar ve erkekler için eşitliğin ötesine giden toplumsal cinsiyet adaleti yaklaşımını veya anlayışını tesis etmek bugünün modern toplumları için bir gerekliliktir.

23 Yılmaz (2014)

Kadın ve Erkek, Adalet ve Ahenk

Fatma Bayram

DİB Üsküdar Emekli Baş Yaşlı

KADEM
YAYINLARI

Evrensel Düzen ve Ahenk

Kadın ya da erkek olarak kendimizi ve yekdiğerimizi nasıl algıladığımız bir bütün olarak varlık algımızın tabii bir sonucudur. Evren hakkındaki genel kanınız nedir? Nasıl başladı, nasıl bitecek? Her şey bir düzen içinde mi, yoksa tüm yaşadıklarımız başı sonu belli olmayan bir karmaşa mı? Doğada gözlemlediğimiz sebep-sonuç ilişkisi anlamsız tesadüflerin çatışmasından mı ibaret, yoksa görünen ve görünmeyen yönleriyle tüm varlık âlemi, bizim ancak küçük bir parçasını yorumlayabildiğimiz mükemmel bir sistemin kurallarıyla mı işliyor? Bu evreni bir tasarlayan varsa bundan muradı nedir? Buraya niçin geldim? Nereye gidiyorum? Dünyaya gelirken ne benim ne de anne babamın seçimi olmayan yaratılış özelliklerimin şu an yaşadığım hayatta rolü ne kadar? Sorumluluklarım nerede başlıyor, nerede bitiyor? İşte bu ve benzeri sorulara vereceğiniz cevaplar kadın ya da erkek olarak bu evrende duracağınız yeri seçmenizde başlangıç noktanızın ne olacağını belirleyecektir.

Evren üzerine bilgilerimiz arttıkça kesinleşen bir şey varsa o da müthiş bir düzen içinde yaşadığımız gerçeği...En küçük zerreten en büyük küreye kadar tüm varlık, öyle bir sistem içinde var edilmiş ki âdeta her şey bir şey ve bir şey de her şey için. Buna ahenk diyoruz. Her bir varlığın kendine ait olan yerde, ne için yaratılmışsa o doğrultuda, haddini aşmadan, görevinden şaşmadan varlığını sürdürmesinden doğan ahenk... Bu düzen zorunlu olarak sonsuz bilgi, hikmet ve adalet sahibi bir yaratıcıyı işaret etmekte. Yaratıcı kâinatın hiçbir varlığını diğeriyle aynı yaratmamayı seçmiş. Ne bir çakıl taşı diğeriyle aynı ne bir karınca ne de bir insan... Sayısız türlerin sayısız bireyleri sadece bir tek nüsha olarak var edilmişler. Kâinat bu farklılıkların bir harmoni içinde birleşmesinden oluşmuş sanki. Varlığın bütünlüğü diyebileceğimiz bu vahdet bize gösteriyor ki bu bütünü doğru anlayamadığımızda onun bir tekini de doğru anlamış olamayacağız. Bu nedenledir ki ister bir gezegen, ister bir kum tanesi olsun, evrenin her hangi bir unsurunu anlamaya çalışırken onu, bağlı bulunduğu büyük ayırıp tek başına incelemek yanıltıcıdır.

İşte bu yüzden kadın-erkek meselesine bakarken farklılıklara dayanan tamamlayıcılığı dikkate almak zorundayız. Diğer tüm varlık çiftlerinde olduğu gibi kadın ve erkek de yan yana dizilmiş eşitliklerin sıradanlığıyla değil iç içe geçmiş farklılıkların tamamlayıcılığıyla yaratılmışlardır (Bakara/187).

Anlamak İçin Tanımak

Her bir “şey”in bu olağanüstü girift sistem içinde nasıl bir yeri olduğunu anlamak, evrenin bütününe kuşatan bir akıl gerektirir ki bu da ancak onu tasarlayan Yaratıcı'nın güç yetireceği bir şeydir. Evrenin bir parçası olarak insan -kadın ya da erkek olarak- kendi bireysel yaşamında evrendeki ahenği bozmadan en yüksek doyuma ulaşmak istediğinde hem yaratılışındaki düzeni hem de o yaratılışı düzenleyenin indirdiği bilgiyi dikkate almak zorundadır. Yani hem bilimin hem de vahyin söylediklerini... Vahiy varlığın işleyişine dair aklımızın ermediği ama onları bilmediğimizde yanlıştan yanlışa düşeceğimiz şeyleri bildirmek için gönderilmiştir. Bu sayede bütün içindeki yerimizi anlarız ve mesela ölümden sonraki hayat ve ona dair sorumluluklarımız gibi esaslı konularda bilgi eksikliğinden kaynaklanan deneme yanılma hatalarına düşmeyiz.

Bir varlık tekinin doğru anlaşılabilmesi için sadece onun bütün sistem içindeki yerini dikkate almak yetmez. Özellikle insan söz konusu olduğunda biyoloji, psikoloji ve sosyal şartlar gibi farklı boyutların birbiriyle etkileşimini de göz önünde bulundurmak gerekir. İnsanın biyolojik yapısını dikkate almayan bir sosyal tutum veya insan psikolojisini önemsemeyen bir siyasi tavır ya da psikolojik ve sosyal şartları görmezden gelen bir biyolojik çalışma bir yanı sıra hep aksaktır. Parça-bütün dengesi diyebileceğimiz bu vahdeti gözden kaçırdığımızda ahengi yani evrendeki varoluşsal dengeyi bozmuş oluruz ki işte bütün zulümler, haksızlıklar, bozukluklar buradan çıkar. Zulüm, ilahî ayar da diyebileceğimiz bu dengenin bozulmasıdır. Hayata ve ilişkilerimize (yaratılışın keyfimize bırakılmamış yasaları açısından

değil de) ego merkezli paradigmalara baktığımızda neler olacağını Allah şöyle bildirir: “Eğer hak onların keyfi arzularına uysaydı göklerin, yerin ve bunlarda bulunanların düzeni bozulurdu.” (Müminun/71).

Varlığa Bakışımızın İki Temel Kavramı: Emanet ve Adalet

Allah gökleri, yeri ve bu ikisinin içerdiği bütün mahlukatı eşsiz bir düzen içinde var etti ve bu düzen içinde her bir varlığa bir yer ve değer verdi. Bütün yaratılmışlar içinde bu düzeni bozan tek varlık insandır ve insan bunu yaptığında zincirleme olarak bütün sisteme zarar vermiş olur (Rum/41). Yaratılışın sistemini bozduğumuzda sonuçta olacakların sorumluluğunu da üstlenmeyip (Âl-i İmran/182; Enfal/51) kadere ve yaratıcıya küsmek ıslah imkânını da ortadan kaldıran bir trajedidir. Oysa başına gelenlerin sonuçlarıyla yüzleşmesi insanın hayatını yeniden yoluna koyabilmenin en erdemli yoludur.

İnsanın bu düzene uymaya çağrılması demek olan vahiy, çağlar boyunca aynı ortak çağrıyı yenilemiştir: Evren, bütün içindekilerle birlikte sana emanettir ve her bir varlığın orada hak ettiği bir yer vardır. İşte bu hakkın korunmasına adalet denir ki mülkün yani varlığın temelidir. Adalet bozulduğunda, yani şeyler hak ettikleri yerden alınıp başka yerlere konduğunda varlık temelinden sarsılır (Nisa/58).

Adaletin ölçüsü yahut dayanağı hakkaniyettir. İnsanın hayatın tüm cephe-lerine -kadına, erkeğe; aileye, topluma; çocuğuna, anasına; paraya, mevkiye vs.- bakışı her şeye hak ettiği yeri verecek şekilde olmaz da başka ölçüleri esas alırsa kendi varlık mülkünü de sarsmış olur. Bir hak konusunda hü-

küm verilirken hakkın kendi lehine hükmedilmesi hâlinde bundan memnun olan, aleyhine hükmedilmesi durumunda ise bu hükmü tanımayan insanlar için “İşte bunlar zalimlerdir.” (Nur/48-51) denilmiştir.

Kişisel hayatlarımızda acı tecrübeler yaşamış olabiliriz. Kendimize acımamızın dozunu kaçırıp hayata bakışımızı bulandırarak adalet ve hakkaniyetin dışına çıktığımızda yaşantımızı evrensel ilkeler üzerine değil bencil duygular üzerine inşa etmiş oluruz. İşte vahiy bizi tam bu noktada ikaz eder: “Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Maide/8)

Kadın ve erkek doğasının farklılıklarına dair ulaşılan bilimsel bulguların sosyal projeler uğruna görmezden gelindiği günümüzde insanoğlunun adaletli olma konusunda ilahî rehberliğe ne kadar ihtiyacı olduğu açıktır. Zulmün zıddı olan adalet ancak kendimizin ve başkalarının istek ve telkinlerinin etkisinde kalmadan yalnızca hakkaniyete tabi olmakla gerçekleşebilir (Şura/15). Kadın ve erkek olarak iki cinsin hak ve sorumlulukları da keyfi arzulara bırakılmadan, kültürel etkilenmelere karşı uyanık kalarak, adalet ve denge prensipleri gözetilerek belirlendiğinde çatışmalar azalır. Ama huzur ve mutluluğa kavuşmak için bundan da ötesi gerekir. O da ilişkilerin hukukun asgari şartları çerçevesinde değil ahlakın sevgi ve merhamet gibi üstün erdemlerinin himayesinde düzenlenmesidir (bk. Rum/21). Adil davranmanın da ötesinde birbirimize sevgi ve merhametle bakabilmek için yaratılıştaki farklılıkları saygıyla karşılamaktan başka bir yol yoktur. Farklılıklara saygı o farklılıkları yaratana saygıdır.

Tüm işlerimizi yürütürken adalet prensibine ilaveten her an dikkate almamız gereken bir diğer temel ilke de yukarıda da değinildiği gibi emanet bilincidir. İnançımıza göre yaratılmışların en seçkini olarak bu evrendeki her şey insanoğluna emanettir (Ahzab/72). Her bir insan tekine bütün evren emanet edilmiştir. Elbette gücü ve sorumluluğu oranında.

Konumuz açısından baktığımızda kadın erkeğe emanet edildiği gibi erkek de kadına emanettir. İşte bu iki temel ilkeyi yani bütün kâinatın bana emanet edildiği ve her bir varlığa hak ettiği değeri vermem gerektiği inancını esas alıp bunların da üstünde kadına ve erkeğe yaratılışlarındaki farklılıklara verilen değerden doğan sevgi ve merhametle yaklaştığım zaman kâinattaki ahenkle buluşmuş, böylece herkesten önce kendimi mutlu etmiş olurum.

Başarı ve Mutluluk Anlayışı

Kadının hayat başarısını erkekle ve kendi doğasıyla savaşmakta ve kendi fikri sorulmadan birileri tarafından tanımlanmış statülere ulaşmakta gören zihniyet, kadını kendi öz varlığını gerçekleştirmekten de yoksun bırakmış oluyor. Bu açıdan başarı anlayışımızı yeniden gözden geçirmemiz ve “Kadın hayatın her yerinde olmalıdır.” ya da “Kadının yeri evdir.” gibi kadın adına genellemeci ve dayatmacı yaklaşımlardan uzak durmamız gerekir. “Ev” kadının da erkeğin de hayatının merkezinde olmadıkça mutlu bir aile hayatından söz edilemez. Amacından sapmış kadın hakları söylemlerinin erkek amaç ve yöntemlerini kadınlara bir ideal olarak göstermesi, kadınların asıl özünün ve dolayısıyla değerinin de yadsınması demektir. Öyle ki kadınlar kendi değerlerini erkek gözüyle yargılamaya başladığında “erkek gibi” olmak bir başarı olarak kabul ediliyor. Meslek hayatındaki başarısını erkek bakış açısıyla ölçen, erkeklerin koşullarında, erkek yöntemleriyle başarılı olmaya çalışan kadın ya kendi doğası aleyhine gelişmek ya da bu yarışı terk etmek seçenekleriyle karşı karşıya bırakılıyor. (Burada kadın doğasından kastımız sadece annelik rolü değildir. Anne olmasa da veya çocuklarını yetiştirmiş olsa da kadının özünde var olan şefkat, paylaşma, duyguları dikkate alma, merhamet gibi insani özden bahsediyoruz.)

Çalışma ve üretme koşullarının iki cinsin doğası dikkate alınarak esnekleştirilmesi çalışan annenin mutluluğu için şarttır. (Burada vahşi kapitalizmi dizginleme görevi siyasi erke düşmektedir.)

Aksi durumda mutsuz ve suçluluk duyan bir çalışanın, işverenin de işine gelmeyeceğini birilerinin onlara anlatması gerekir. Annelikle çatışan çalışma şartlarının düzenlenmesi için çaba sarf etmeden kadınları iki uç arasında seçim yapmak zorunda bırakmak ve faturayı hep onlara çıkarmak adil değildir. Burada kadınlar olarak bize düşen hangi rolün ve statünün hangi değeri taşıdığına kimin hükmettiği konusuna odaklanmamızdır. Bunu yapabildiğimizde bizim üzerimizden yürütülen projeler konusunda farkındalık kazanmış ve kendi biricikliğimizi koruma konusunda da bir adım atmış oluruz. Kadın ya da erkek olarak her bireyin kendi içindeki özünü ortaya çıkarmaya yöneleceği bir dünya için “başarı”nın yeniden tanımlanması yolunda toplumun tüm kesimleri işi sadece kadınlara bırakmadan üstlerine düşeni yerine getirmelidir.

Kadın ve erkeğin kendi mutlulukları için karşılıklı olarak birbirlerini dönüştürme savaşı vermek yerine her iki cinsin doğası ile çatışmayan mutluluk hedefleri oluşturmaları ahenge ulaşmanın olmazsa olmaz şartıdır. Tabii ki erkek ve kadın kendi cinslerine ait ortak temel özellikler taşıdıkları gibi her bir erkek ve kadın da kendi şahsına özel ayırt edici kişilik ve kimliğe sahiptir. Bunları dikkate almayan ve kendi mutluluk algısını herkesin mutluluğu için ölçü olarak gören dayatmalar her zaman çatışma doğurur. Başkasının nasıl mutlu olacağına karar vermek demek olan bu dayatmacı zihniyet, insanları tek tipleştirme çabasının günlük hayattaki yansımasıdır ve toplumdaki önce evlerimizin içinde gerçekleşmesi gereken adaletin önündeki en ciddi engeldir. Tevarüs edilen değil öğrenilen bir davranış olması nedeniyle adalet öncelikle evlerimizde vücut bulmalı; evlerimiz yaşlının, gencin, kadının, erkeğin haklarının verildiği, kimse kimseyi sömürmediği, tabiattaki muhteşem ahengin insanlar arasında da gözlemlenebildiği bir yer olmalı ki evlerimiz huzur veren bir yer olsun. Bu huzur da kadın ve erkeğiyle bir yuvayı paylaşan insanların birbirleri aleyhine gelişmek yerine birbirlerini geliştirmek amacıyla olduğu zaman ulaşılabilecek bir huzurdur.

Hak ve Sorumlulukların Düzenlenmesinde Farklılıkları Dikkate Almak

Dinimiz genelde bütün insan ilişkilerinin, özelde de kadın erkek ilişkilerinin hukuki ve ahlaki açıdan haksızlık etmemek ve haksızlığı kabul etmemek esasına göre düzenlenmesini tavsiye eder. Bütün bir insanlık ailesi olarak istisnai yer ve dönemler hariç kadınların durumu konusunda iyi bir imtihan vermediğimiz açıktır. Bu konuda savunma psikolojisine girmeden, adalet ve hakkaniyeti esas alarak kültürel ve geleneksel mirasın biçtiği rollerin hangi haksızlıklara yol açtığını da dürüstçe görmek gerekir. Kadınların toplumun dezavantajlı üyeleri olarak başta en yakınları tarafından olmak üzere istismar edilmeleri, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi imkânlardan mahrum bırakılmaları, kendi hayatları hakkında söz sahibi olamamaları, şiddete ve kötü muameleye maruz kalmaları gibi insan onuruna aykırı ve asla kabul edilemez kötülükler ne yazık ki bizim de yabancısı olmadığımız zulümler... Kadın hakları savunucularının bu durumun düzelmesine yaptıkları katkılar da yadsınmaz. Onlara birçok açıdan müteşekkirimiz. Tek endişemiz bu davanın özellikle kadınlar aleyhine işlenen kötülüklerin en derin şekilde yaşandığı yerlerde oluşan sarkaç etkisiyle diğer uca kayarak kadının kendi doğasına ters düşen bir yola girmesini teşvik etmesidir. Söz gelimi bilimsel çalışmalarda kadına yönelik şiddeti ve tecavüzleri arttıran en önemli unsur olarak alkolizm ve pornografinin çıkması, ancak kenarda köşede kalmış birkaç makalede söz konusu edilip yeterince ses getirecek ölçüde dillendirilmemesi ve bütün sorunun kadının yeterince özgürleşememesi olarak gösterilmesi akla bu sarkaç etkisini getirmektedir. Kadınlara yönelik ayrımcılık ve haksızlıkların vicdanlarımızda oluşturduğu sızının bizi başka ayrımcılıklara ve haksızlıklara sevk etmesine izin vermeyecek kadar adil olmalıyız. Bu alanda üreteceğimiz kişisel politikalar “biyopsikososyal model” denilen insan doğasını dışlamayan bir yol olmalıdır.

Hak ve sorumlulukların düzenlenmesinde (ki bu düzenleme tamamen kişilerin özel durum ve şartlarına bırakılmıştır) cinsiyet ve fiziksel uygunluk faktörünün (yani kadın ve erkek doğalarındaki farklılıkların) gözetilmesi her iki cinsin de çıkarınadır. Ütopik eşitlik iddiaları yerine iki cins arasındaki biyolojik, psikolojik ve sosyal farklılıkları kabul etmek için en güçlü sebep bu yolun hepimizi daha çok mutlu edeceği gerçeğidir. O kadar ki iki cinsin birbirine duyacağı her düzeydeki sevgi bile cinsler arasındaki farklılardan kaynaklanan cazibe üzerine kuruludur. İlişkiyi gerginleştiren eşitlik sürtüşmeleri yerine karşılıklı olarak doğalarımızdan kaynaklanan güçlü ve zayıf yönlerimiz olduğunu kabul etmek ve birbirimizi tamamlayarak bir bütün olabilmek bilgeliğin ve mutlu bir ilişkinin yolunu açar (Bakara/187). Sadece cinse dair değil yaratılışımızdan gelen bütün farklılıkların bizim için imtihan konusu olduğunu da bilmeliyiz (Nisa/32). Eksiklikler de fazlalıklar da birer imtihan konusudur ve imtihan olmak için geldiğimiz bu dünyada kendimize verilmeyip başkalarına verilene değil başkalarına verilmeyip bize verilen fazlalıklara odaklanmalıyız ki “İnsanlık için ne yapabiliriz?” sorusuna cevap arayalım. Aksi durumda kendimize acımak ve başkalarına haset etmenin bizi götüreceği yer çok da olmak istediğimiz bir yer olmayacaktır.

Farklılıkları Reddeden Eşitlik Savaşları

İki cins arasındaki farklılıkların eşitlik iddiasıyla görmezden gelinmesi yerine kabul edilmesi, anlaşılmaya çalışılması, hatta bu farklılıkların karşılıklı olarak verebileceği mutluluğun hedeflenmesi biyolojik, zihinsel ve psikolojik doğamıza da daha uygun bir strateji olacaktır. Kadın-erkek ilişkisi ve aile sorunları üzerine çalışan terapistlerin yapmaya çalıştığı da budur: iki tarafın karşılıklı olarak birbirlerinden farklı yönlerini saygıyla kabullenmelerini ve muhatabını kendi gibi yapmaya çalışmaktan vazgeçmelerini sağlamak...

Evlilik ilişkisinin bir üstünlük savaşı gibi algılanması ve bu ilişkiyi kökünden zedeleyen eşitlik savaşları yerine birbirimizden ne kadar farklı olduğumuzu, kişiye özgü değişkenler taşıyan bu farklılıkların, hak ve sorumluluklar açısından denge içinde olduğunu gözetmek daha mutlu bir hayat kurmamızı sağlayabilir.

Daha çok sayıda insan gücünü üretici ve tüketici olarak kendi çarkları içine almaya çalışan ilkesiz kapitalizmin bu farklılıkları reddetme yönünde ürettiği sosyal projelerin kadınları ve erkekleri daha mutlu ettiğine dair pek bir kanıt olmadığını söyleyen araştırmalara kulak vermek için daha fazla geç kalmamak gerekir. Tamamen iş hayatının aradığı niteliklere odaklanmış, kadın ve erkeğin doğal farklılıklarını yok sayan, çok yönlü bir eğitim süreci iki cinsi evliliğe hazırlamadığı gibi aksine evliliklerin şok yaratmasına neden olmakta ve insanın en temel sığınağı olan “ev”in çatırdamasına yol açmaktadır. Erkek özelliklerini merkeze alan bu eğitim anlayışı kadınları hırs, saldırganlık ve rekabet gibi özelliklerle donatırken erkek doğasında zaten var olan bu vasıfları pekiştirerek iş hayatında ve sosyal yaşamda zorlayıcı ve baskın yöntemlerin dozunun giderek artmasına yol açmıştır.

Kadın ve erkek arasındaki farkların en temelde yer alan kökenini yok sayarak bütün farklılıkları toplumsal etkiyle açıklamaya çalışmak fazlasıyla zorlama bir yorumdur ve hiçbir bilimsel temele dayanmamaktadır. Aksine bilim adamları, yapılan çok yönlü araştırmalarda detaylarıyla gösterilen bu farklılıklara toplumsal açıklamalar bulma yolunda gösterilen çabadan bıkmış durumdadırlar. Doğada çeşitlilik biyolojik bir olgudur. Oysa eşitlik politik ve toplumsal bir kavramdır. İnsanlar toplumsal ilişkilerinde hukuki ve ahlaki açıdan elbette eşittirler (Tevbe/71). Ama kadın ya da erkek olarak aslında ne olduğumuzu belirleyen farkları yok saymaya kalkışan bir mutlak eşitlik iddiası, derin doğal kökenleri bulunan mutluluk imkânlarımızı da elimizden almaktadır. İki cins arasındaki temel farklılıkları yadsımak sonuçta dünyayı iki cins için de daha mutsuz bir yer hâline getirmiştir. Erich Fromm bunun yerine her iki cinsin kendisini muhatabında gördüğü farklılıklarla zenginleştirmeye çalışmasını tavsiye eder ve der ki “Saf ataerkil bir

toplum insani merhamet ve şefkatten yoksun bir katılıktadır. Saf anaerkil bir toplum ise yaratıcılığını kaybetmiştir. Doğru olan bu iki ilkenin birbirinden yararlanarak birleşmesidir.” İnsan kendi doğasına ekledikleri ile gelişir. Kadın ve erkek kendini geliştirmede bencil ve zalim olmaktan kurtulamaz. Bu durum her iki cins için de risktir. Kendini zenginleştirmek için kadın mantık ve cesaret, erkek de duygu ve estetik yönünü geliştirmeye çalışmalıdır. Kadın doğasında kendiliğinden var olan şefkat, sevgi, paylaşma gibi anaerkil ilkelerin dünyayı daha yaşanabilir bir yer yapabilmek için ne kadar öne çıkarılması gerektiğini ancak egosunun baskısını hakka saygı duygusuyla aşabilmiş adil erkekler fark edebilir.

Sonuç

Bilimsel araştırmalar kadın ve erkek arasında biyolojik, psikolojik ve zihinsel yeteneklerimiz konusundaki farklara dikkatimizi çekerken vahiy bu farklılıkların haksızlık ve zulme dönüşmemesi konusunda bizi uyarır ve Allah katında insanların kadın ya da erkek olarak değil Allah’a saygı duyan ya da duymayan diye değerlendirileceğini (Hucurat/13), bu değer belirlenmesinde de cinsiyetlerin değil davranışların esas alınacağını (Fussilet/46) söyler. Burada kadın (ya da erkek) olarak doğamızın gereğinin ne olduğuna yani kadın doğasının zorunlu yapısının nasıllığına kimin karar vereceği meselenin en can alıcı sorusu olarak karşımıza çıkar. Bu soruya “Tabii ki bizi yaratan bizim doğamızın ne olduğunu da bilir.” diye kestirme bir cevap vermek ilk akla gelen yoldur. Fakat Yaratan kendi kelamında kadının (ya da erkeğin) doğasından, hatta kesinleşmiş rollerinden bile bahsetmez. Genel olarak “insan”ın doğasından bahseder ve onu da içinde hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşıyan ve geliştirilmesi gereken bir öz olarak ele alır. Öyle anlaşılıyor ki insan oluşlarına ilave olarak kadın ve erkek doğasının ne olduğunu belirlemede, ideolojik takıntıları olmayan saf biyoloji ve

psikolojinin bize söyleyecekleri en mühim rolü oynayacaktır. Kaldı ki bir tür (ya da cins) olarak taşıdığımız genel karakteristik özellikler yanında her birimiz bir birey olarak kendimize özel yaratılış özellikleri de taşımaktayız ve hayattaki hedeflerimizi ve mutluluk anlayışımızı belirlerken bu özelliklerin derin etkisi altındayız.

Sonuç olarak bir mikrokozmos (âlem-i sağır) olan insan evrendeki çeşitliliği bünyesinde taşır. Bu çeşitliliğe ilaveten iki cins kendine has biyolojik, psikolojik ve zihinsel özellikleriyle birbirlerinin tamamlayıcısı olarak tamamen farklı donanımdadırlar. Hayatın en mucizevi yönü olan üretkenlik bu farklılıklardan doğan çekimin ürettiği ahenkle gerçekleşir. Bu ahengin verdiği huzuru gölgeleyen nefislerimizdeki sınır tanımayan bencillikler ve bunların yol açtığı zulümlerdir. Zulmün zıddı olarak adalet aileden başlayarak insan toplumlarında düzenin sağlıklı devamı için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Adil bir dünya kadın ya da erkek olarak kimsenin üstün ya da zayıf olduğu özellikler nedeniyle sömürülmediği bir dünyadır. Ama bundan daha fazla bir şey olan mutluluk için iki önemli ahlaki meziyet daha gerekir ki bunlar da sevgi ve merhamettir. Kadın ve erkek olarak biyopsikososyal özelliklerimiz ancak kimseye zulmetmediğimiz, kendimize de zulmedilmesine rıza göstermediğimiz, aramızdaki doğal cazibeyi sevgi ve merhametle zenginleştirdiğimiz zaman tam bir doyuma ulaşacaktır. Bunun için sadece kendi cinsimize dair yaratılıştan gelen donanımı korumakla kalmayıp onu karşı cinsin özellikleriyle de zenginleştirmemiz ve kendimizi “olmuş” görmek yerine hayatın bütünü bir “olma süreci” olarak görmemiz gerekir. Bu süreçte çok işimize yarayacak olan alçakgönüllülük de etrafına kibirli bakışlarla bakan gözlerden kendini saklayan âlemlerin Rabbine hesabı verilecek bir emanet hayat sürdürdüğümüz bilinciyle kazanılabilir.

Kaynaklar

Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları, ErichFromm

Beynimizdeki Cinsellik, Anne Moir, David Jessel

Emanetten Mülke, Nazife Şişman

Kadın Psikolojisi, Nevzat Tarhan

Kur'an-ı Kerim

TDV İslam Ansiklopedisi

Yaratılış Bağlamında Gençlik ve Kimlik

Sedide Akbulut

DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü

KADEM
YAYINLARI

İnsanlığın serüveni kuru bir çamurdan şekillenmiş toprağa ve ondan üflen bir ruh ile saygıya, secdeye layık kılınma ile başlar.¹ Rabbi ile insan arasındaki muhabbet onu yaratmak istemesiyle kurulmuş, ona hilafet makamının verilmesiyle de devam etmiştir. Varlığı hiçbir şeye muhtaç olmayan Rabbimiz insanı var ederken diğer yarattıklarına yüklediği anlam ve kodlar gibi insanlığa da ilahî bir yazılım yüklemiştir. Bu kodlama ilahî literatürde “fitrat” adını alır.

Yaratılışın Formatı: Fitrat

Fitrat, sözlükte ilk yaratılış, asıl olan, temiz tabiat ve sünnet anlamlarına gelir. Kavram olarak insan kişiliğinin var olan özüdür. Fıtrata bir şeyin ilk hâli, var olmak için ortaya çıkan, başlangıç anlamları da verdiğimiz gibi orucu açmaya iftar, bir tohumun çatlayıp kabuğundan çıkmasına fatara, her varlığa amacını yükleyene Fatır (cc) diyoruz. Eşyaya yüklenen amaçtır fitrat. Bir başka deyişle eşyanın yaratılma gayesidir. Bitkinin fitratı, hayvanın fitratı... Ve insanın fitratı...

“Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah’ın insanları yarattığı *fitrata* çevir.”² ayetinde ifade edilen “fatara’n-nas” bize insan türüne ait bir fitrat varlığını haber verirken kadın ve erkek üzerinden bir cins ayrımına da gidilmediğini işaret etmektedir. Bu bağlamda sözü geçen fitrat insanlık için *ilk hâli, aslı ve bozulmamışlığı* ifade etmektedir.³ Ayetin sonundaki “Allah’ın yaratmasında bir değişiklik yoktur.” ifadesi de insanın çevresinin etkisiyle ne kadar bozulursa bozulsun *aslın* yani yaratılıştaki özünün kesinlikle bozulmayacağı, ilahî bir hüküm olarak ortaya konulmaktadır. Nitekim “Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar; sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan, Mecusi yapar.”⁴ hadisi de insanın aslına işaret etmekte ve çevrenin asıl üzerindeki

1 Hicr, 26.

2 Rum, 30.

3 Karadağ Çağfer, UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, 2009, s. 75-94.

4 Buhari, Cenaiz, 93.

tahribine dikkat çekmektedir. Resul-i Ekrem Efendimiz “...Yahudi, Hristiyan, Mecusi yapar.” buyururken insanın özünde *hakikat*, *adalet* ve *vahdetin* var olduğunu işaret eder. O hâlde *asıl* olandan uzaklaşmayla temiz fitratın ya üzeri örtülür ya da çeşitli sebeplerle fitrat yön değiştirir.

Genel anlamda bütün insanların doğuştan getirdiği öze fitrat denirken her insanı diğerlerinden farklı kılan, kendine özgü bir karakteri ve mizacının bulunduğu da “Herkes kendi yapısına (seciye, karakter ve tabiatına) uygun işler görür.”⁵ ayetiyle ifade bulur. Kur’an-ı Kerim’de insana dair manzaralar resmedilirken varlık ve darlık hâlindeki ruh yapısına dikkat çekilerek nimetle bulunduğu nimetin sahibine yüz çevirdiği, kötülükle karşılaştığında da yakarıшта bulunduğuna⁶ vurgu yapılır.

Aynı şekilde Rabbine karşı nankörlüğü,⁷ hayır ve şerri isterken aceleciliği,⁸ tartışmaya ve cedele düşkünlüğü,⁹ çok mala sahip olsa da cimriliği,¹⁰ zalim ve cahil oluşu,¹¹ zaaf¹² ve zayıflığına¹³ yapılan vurgularda da bir cinsiyet ayırımına gidilmemiştir.

Bir başka pencereden bakacak olursak Allah (cc) insanı en güzel şekilde yarattığını,¹⁴ yaratılışını güzel yaptığını,¹⁵ organlarını düzgün ve dengeli kıldığını,¹⁶ insana kendi ruhundan üflediğini,¹⁷ meleklerin secde ettiklerini¹⁸ şeref ve üstünlük verdiğini,¹⁹ yeryüzündeki ve gökyüzündeki varlıkları

5 İsra, 84.

6 Fussilet, 51; Yunus, 12.

7 Adiyat, 6; İsra, 67.

8 Enbiya, 37; İsra, 11.

9 Kehf, 54.

10 İsra, 100.

11 Ahzap, 72.

12 Rum, 54.

13 Nisa, 28.

14 Tin, 4.

15 Tegabun, 3.

16 İnfitar, 7.

17 Hicr, 29.

18 Bakara, 34; Araf, 11.

19 İsra, 70.

insanlığın hizmetine takdim ettiğini¹ belirtirken de ikramın ve ihsanın kadın ve erkek cinsine değil insanlık türüne olduğuna işaret etmiştir.

Bu bağlamda vahiy bir terbiyedir, Peygamberler de örnek terbiyecilerdir. Allah Resulü'nün (s.a.v) örneğine vurgu da bunun içindir.² İnsan bu model örneğinde fitratını koruyup vahiy ve sünnetin hayatına kattıklarıyla özünü ve değerini korumuş olur. Fitratına aykırı her tutum ve davranış ise onu kendine yabancılaştırır ve insanlığından uzaklaştırır. İnsan kendisine emek verdikçe, özendikçe, beşer yanının basit istekleri ile mücadele ettikçe insanlaşabilir. Hiçbir bitki bitkileşmez, hayvan hayvanlaşmaz lakin insan insanlaşır. Zira ancak insan kendi mertebesine ait yetiler ve yetenekleri gerçekleştirdikçe, geliştirdikçe insan olur. Hiçbir varlık kendi mertebesinden dışarı çıkamaz ama insan insanlığından çıkabilir. Merhamet ve vicdan yoksunu bir davranışla karşı karşıya kaldığımızda ilk tepkimiz “Bu bir vahşet!” “İnsanlık dışı!”, “Bunu yapan insan olamaz!” sözleri olur. Oysa eylem insanlaşmayanlarca icra edilmiştir. Aslında insanlık kendisine bahşedilen ruhtan uzaklaşma problemi yaşarken şahdamarından yakın olana da uzak düşmektedir.

Bu durum Kur'an-ı Kerim'de işaret edilen şu gerçeğe tekabül eder: “Biz insanı ahsen-i takvim üzere (en güzel şekilde) yarattık. Sonra onu aşağıların en aşağısına indirdik.”³ Buradaki aşağıların en aşağısına indirme Allah'ın insana reva gördüğü bir şey değildir. Ancak bireyin şahsiyeti yaratılış gayesinden uzaklaşırsa fitrat sapması yaşanabilir, o zaman da Kur'an'ın ifadesiyle hayvandan da aşağı⁴ bir sapma gerçekleşir. Bu tamamen insanın kendi iradesi ile yapıp ettikleri sonucu hak ettiği sona müstahak olmasının ifadesidir.

1 Casiye, 13.

2 Ahzab, 21.

3 Tin, 5.

4 Araf, 179.

Arza Halife Olmak

Hakikatte insan, fitratıyla var edilirken bir misyon ile şereflenir. O toprak olmaktan yeryüzünün halifeliğine adım atmıştır. Ancak varlığı nasıl ki var olana aitse hilafetin özellikleri de O'nun tarafından çizilir.

"Hani, Rabbin meleklerle, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti."⁵
"Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti."⁶

Eşyaya fitratını veren, ismini ve ilmini de vermiştir. Şimdi *aslolana esasla-* rın yüklenmesine sıra gelir. Yeryüzüne halife kılınmanın ilk şartı ilim sahibi olmaktan geçer. Allah Hz. Âdem'i meleklerle, ona öğrettiği isimlerle üstün kılmıştır. İlim vahyin dünya semalarına indiği an "Oku!"⁷ emrine dönüşür. Bu, insanlığını kaybetmiş bir çağa "Yaratana, yaratılanı ve kainatı tanı." mesajıdır. Esasen maddi veya manevi tüm ilimlerin maksadı fitratı önce keşfetmek sonra gözetmektir. İlmin fitratını bilmeyen hilafette başarılı olabilir mi? Sadece başarısız kalsa aynı zamanda kendisinden okuması istenen kâinatı tahrif ve tahrip ederek ifsada gider.

Bu nedenle hilafet görevini yerine getirecek kişi ve toplumlarda olması gereken ikinci şart, ıslah edici olmak, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmamaktır.⁸ Görev evrende değil, yeryüzündedir. Çünkü evrende bir bozulma ve düzensizlik söz konusu değildir.⁹ O nedenle insandan beklenen Allah'a verdiği sözün pekiştirilmesinden sonra bozulmaması, emredilen bağların korunması ve varlığın fitratının değiştirilmesini engellemesidir.¹⁰

Yeryüzünün halifesi olmak için imkân ve şartlar ne olursa olsun "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kim-

5 Bakara, 30.

6 Bakara, 31.

7 Alak, 1.

8 Araf, 85.

9 Mülk, 3.

10 Rad, 25.

seler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun!”¹ emrinde adalet sahibi olmak, arzulara değil hakka uymak² esastır. Fıtrata cinsiyet yüklemeyen Rabbimiz bu ilkeler ışığında kadın erkek tüm kullarını yeryüzünün halifeleri tayin etmiş, verdikleriyle sınıyarak kimini kiminden üstün kılmıştır.³ Bu üstün kılınış Allah’a karşı sorumluluk bilincine ve layıkıyla sakınmaya bağlı kılınmıştır.⁴

Var Olmanın Bilinci: Emanet

Hakikatte güzel bir tesviye (şekil verilerek, ahenk ölçüsünde) ile yaratılan insanın başıboş bırakılmadığı,⁵ birtakım sorumluluklarla huzura getirileceği⁶ dolayısıyla yapıp ettiklerinden de sorumlu olduğu aşikârdır. Görülen o ki sorumluluk bilincine sahip tek varlık insandır: “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi.”⁷

İnsanın hayata geçirmek üzere yüklendiği bu görev emanet bilinciyle yeryüzünü imar etmektir. Dünyayı imar etmek; yaşanılır kılmak, huzuru, barışı, adaleti tesis etmekle mümkündür. Hilafet vekalettir, vekalet ise emanet. İnsanın hizmetine sunulan her şey emanet, her şeyi istikamet üzere kullanma yetkisi hilafet, yetki istismarı ise ihanettir. Kulluğu kabul, elest bezminde verilen söz⁸ ile kayda alınmış, arza sunulan imkânlarla şımaran insanlık kendini yeterli görerek azmıştır.⁹ Müslüman kimliği bir yönüyle sorumluluk bilincine sahip olmayı zorunlu kılar. Sorumluluk bilinci gelişmiş bir in-

1 Maide, 8; En’am, 152.

2 Furkan, 43.

3 En’am, 165.

4 Hucurat, 13.

5 Kıyame, 36.

6 Mü’minun, 115.

7 Ahzab, 72.

8 Araf, 172.

9 Alak, 6-7.

san, emaneti zayi etmeyen insandır. Emanet ile sorumluluk bilinci iç içedir. *Emin olma* hasletini, hayatının her alanına yansıtabilmiş olan insan sorumluluk bilincine de sahip demektir. Emin olmak, aynı zamanda ehil olmak da demektir. Ehil olan ise her şeyi *itkan ile* (en güzel şekilde) yapma özelliğine sahiptir ve bu yolla bireysel sosyal sorumluluk hassasiyetini geliştirir.

İlahî vahye dayalı hukuk sistemlerinin bütününde var olan beş zorunlu değer, “can emniyeti, akıl emniyeti, din emniyeti, nesil emniyeti, mal emniyeti” şeklinde, korunması zaruri emanetlerdir. Aslında bu değerlerin emniyetini sağlamanın en kesin yolu, insanda emanet bilincinin oluşmasıyla mümkündür.

Yeryüzüne halife olarak gönderilen insan, yüklendiği “sadece Allah’a kul olma” misyonunu korumak için, öncelikle benliğini olumsuzluklardan arındırmalıdır. Halife insan yeryüzünü adalet, hakikat ve ahenk ile huzura, barışa götüren; götürürken de her türlü kötülükle mücadele edendir. Emanet “kulluğu gerektiren her husus”, halife ise “kulluk görevini en güzel yapan kişi”dir. Göklere, yerlere, dağlara teklif edilen; kadına ve erkeğe emanet edilendir. Bu ağır yükü kaldırmanın en güçlü çağı ise Necip Fazıl’ın dilinde “Zaman bende ve mekân bana emanettir.” diyebilen bir gençliktir.

Gençlik - Kimlik

Gencin idealist, coşkulu, yaratıcı, bağımsız davranma isteği, adaletsizliğe, eşitsizliğe ve haksızlığa tahammül edememe gibi ahlaki gelişimleri, içinde yaşadığı toplumun millî ve manevî değerleriyle buluşturulmalıdır. Zira aynı zaman diliminde genç asi ve ani davranışlar, değişiklikler, kararsızlıklar da yaşayacaktır. İşte bu süreçte öncelikle sağlam bir inanç, sağlam bir

inanç ise doğru bir anlam dünyasını gerekli kılar. Sevgili Peygamberimiz bu anlamı yakalayan ve gönü insan olmanın gereği hak ve hakikatin peşinde koşan genci mahşerde Allah'ın arşının gölgesiyle müjdelemiştir.¹ Hz. Peygamber'in (s.a.v) dilinde gençlik döneminin ibadet ve taat ile haramlardan uzak bir şekilde geçirilmesi temiz toplumun inşası açısından hayati bir öneme sahiptir. Aynı zamanda toplumların geleceği olan gençlerin duruş ve kimliklerini bu doğrultuda sorgulamaları gerekmektedir.

Kimlik; ait olma, tanıma, tanınma ve kendini konumlandırmayı ifade eder. İnsanın taşıdığı kimlik/kimlikler dinî, sosyal ve kültürel çevrelerde farklılık gösterir. “Müslüman”, “Türk”, “doktor”, “Samsunlu”, “genç” birer kimlik tanımlamalarıdır. Ancak “Müslüman” kimliği sosyolojide üst kimlik olarak kabul edilirken Yaratıcı tarafından da inanan insanın aidiyetini ifade eder.

Her insan bir sosyal yapının içinde doğar, büyür ve dolayısıyla şekillenir. Bu nedenle her ferdin kimlik oluşumunda içinde yetiştiği çevrenin büyük bir etkisi söz konusudur. Toplumun ortak kabullerinden gördüğümüz kültür; ahlaki, dinî ve sosyal değerlerin bütünüdür. Bu bağlamda özellikle aile tarafından atılacak olan sağlam temeller, bireyin gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde sağlam bir kimlik oluşumunda önemli bir role sahiptir.

“Müslüman”, “kul” kimliği layık olduğu değeri bulursa etnik ve kültürel kimlikten kaynaklanan problemleri ortadan kaldıracaktır. Bu nedendir ki önemli olan toplumun değerlerinde, inanç sisteminde dengeyi iyi kurabilmektir. İşte bu denge de kendi sorumluluklarını bilerek ve yerine getirerek ama toplum kurallarına (bir başka deyişle millî değerlere) ters düşmeden yaşamayı başarmakta gizlidir.² İnsanın kimlik oluşumunu etkileyen faktörlerden biri de iradedir. İnsanın iyiyi ve kötüyü ayırt etme potansiyelinde olması kendi seçimiyle vereceği kararlar sonunda gerçekleşebilir.

“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki nefsinin

1 Buhari, Ezan, 36.

2 Tarhan Nevzat, Diyanet Dergi, 2006, s.112-114.

arındıran kurtuluşa ermiştir.”³ ayet-i kerimesinde de belirtildiği üzere insan kötülüğü de iyiliği de ayırt edebilecek bir donanımda yaratılmış; hangi şeyin iyi, hangi şeyin kötü bir davranış olduğunu idrak edebilme yetisiyle gönderilmiştir. Bu bağlamda hem akıl hem de ilahî yol göstericilik ile doğruyu bulma noktasında da desteklenmiştir.

Kimlik oluşumunun aile, çevre ve toplumca şekillendirilen bir boyutu olduğunu ve bunun kimlik sürecinde çok önemli bir rol oynadığını belirtmiştik. Ancak bütün bu dış etkilerin doğru bir kimlik inşasına vesile olmak kadar kişiyi geri dönüşü oldukça zor olan yanlış ve batıl yollara sürüklemesi de ihtimal dâhilindedir. Bu ihtimal, kişi üzerinde ne kadar etkili olursa olsun, insanda mevcut bulunan akıl, irade ve vicdan, hakikatin üzerindeki perdeleri aralayarak onu hayatının merkezine koymayı her insana bir mesuliyet olarak yüklemektedir.

Bütün bunları sorgulayıp hangi noktada olduğunun ayırıcısına varma aşaması insanın gençlik dönemine tekabül etmektedir. Gençlik döneminde insan, hayatı büyük bir duygu yoğunluğu içerisinde yaşar. Oldukça hassas olan vicdanı yanlışla karşı içten içe sinyal verip hakikate meyletse de bu sezgisel yönelişin içi doldurulmadıkça iyilik ve kötülük, doğru ve yanlış, gerçek ve yalan arasında bulunduğu araftan, kötülük, yanlış ve yalan tarafına savrulması mümkündür.

Dolayısıyla doğru bir kimlik edinmenin derdine düşen genç öncelikle anlam dünyasını *selim* hâle getirmelidir. İşte insanın rehberliğe ihtiyaç duyduğu temel nokta burasıdır. Vahyin temel işlevi de insanın ihtiyaç duyduğu anlamın inşası değil midir?

Bu bağlamda “Oku!” emriyle başlayan anlamı bulma; tanrı anlayışındaki savrulmayı tevhit, manevi kuraklığı ibadet, sosyal yaşamdaki yozlaşmayı adalet ve ahlak ilkeleriyle gerçek istikametine taşıyan bir süreçtir. Sahte *dindarlık* görüntülerinin yerine *iyilik* ve *yaratıcıdan layıkıyla sakınma (takva)* kavramlarıyla sembolize edilen gerçek bilinç ve erdemi/iyiliği yerleştirme

3 Şems, 7-9.

mücadelesidir. Ve bu mücadelede arkasına baktığında tevhit arayışındaki Hz İbrahim'i, teslimiyetiyle Hz İsmail'i, iffet ve sabrıyla Hz Yusuf'u, delikanlılığıyla Hz Musa'yı, zarafetiyle Hz Şuayb'ın kızlarını, safiyetiyle Hz Meryem'i bulacaktır.

Maddeyi kutsallaştıran bir inancın, parayı, akli, statüyü, güç olarak gören zihniyetin, gösterişçi bir ahlakın, kör bir taklidin doğurduğu en temel sonuç, değerlerin içinin boşaltılmasıdır. Mananın yerinin madde ile doldurulmaya çalışıldığı günümüz dünyasında içi boşalan değerlerin yerini toplumsal alışkanlıklara ve birtakım ritüellere bıraktığını görürüz.

Bu noktada genci bekleyen tehlikeler de söz konusu olacaktır: Zihinsel tembelliğin, bireysel konforun rahatlığına kapılarak anlamı yalnızca şekilselciliğe ve sembolik tutumlara indirgemek, anlamın ve amelin içinini boşaltmak. Bu durumda erdemlilik ve iyilik, anlamını yitirecektir. Kişi şayet anlamın, değerlerin, erdemnin içinini doğru ve sağlam bir şekilde doldurmak için gereken çabayı göstermediyse birtakım sembolik tutumlara sarılma ihtiyacı hisseder. İşin kötü tarafı, bu muhalefetiyle elde ettiği psikolojik rahatlık sayesinde hayatını kuşatan yanlışları ve erdemsiz uygulamaları içselleştirir.

Adalet ve hak adına katıldığı muhalif eylemlerle psikolojik olarak rahatlayan gencin, yaşamının her alanında hüküm süren israfı göz ardı etmesi, kendi haz ve çıkarlarını öncelemesi ve bundan vicdani bir rahatsızlık duymaması da buna örnek gösterilebilir.

Müslüman gencin kimlik inşasının şüphesiz en önemli aşaması, kulluk bilincini doğru bir şekilde oluşturabilme sürecidir. Kulluk, aslında kim olduğunu bilmek, sınırlarını görmek, acziyeti sahibine itiraf etmektir. Bu nedenle iman-ibadet ilişkisi içinde vadedilen müjdelere için salt iman yeterli olmadığı aşikârdır. Gencin dünyasına kazandırılacak ibadet disiplini onun bilgi ve eylemi içselleştirmesini sağlayacaktır.

Gencin kimlik oluşumu sürecinde iman, tefekkürü öteleyen, telkin ve taklide yaslanan temeli çürük bir inanç değil; aksine temelini akla, düşünceye

dayandıran araştırmacı bir imandır. Bu tür bir iman, aklın bir fiilidir. Dolaşısıyla iman, akıl sahibi olmayı gerektirir.

Günümüz gencinin doğru bir iman-anlam inşasından sonra amel bütünlüğü noktasında bilhassa dikkat etmesi ve doğru bir bilinç geliştirmesi için gerekli hususlardan biri hazzın büyüünden sıyrılma iradesi gösterebilmektir. Bu aynı zamanda doğrudan imani bir meseledir. Modern dünyanın tüketim sektöründe hoyratça kullandığı gençlik sınırsız bir eğlenceye, sorumsuz bir harcamaya sürüklenmektedir. Zira günümüzün kapitali kutsallaştırıcı algısı bir girdap gibi genci de içine çekmekte ve onu maddenin kulu, kölesi hâline getirmektedir. Bu bağlamda Müslüman gence düşen, elleri başkalarına yardım etmekten, vicdanları özveriden ve ruhları özgürlükten alıkoyan haz ve hız tutkusundan sıyrılmak, arınmaktır.

Peygamber Efendimizin cahiliye toplumunda düzeltmeye çalıştığı temel noktalardan biri asabiye anlayışı olmuştur. Etnik mensubiyet de diyebileceğimiz asabiye bir kimsenin ırk kimliğini kayıtsız şartsız her değer üstünde görmesidir. Ahlaki değerleri erozyona uğratan bu anlayış aslında ırkçılığın basit bir şeklidir. Irkçılık, soyu ile övünmeyi, soy üstünlüğünü, kabileciliği, başkalarının aidiyetlerine hakareti öngören bir anlayıştır. Üstünlüğün renge, ırka, cinsiyete has olmadığını ve ölçütün Allah'a karşı sorumluluk bilincinde olduğunu söyleyerek bu anlayışı ortadan kaldırmak için çaba sarf eden Peygamberimiz büyük başarı sağlasa da kendisinden sonra asabiye anlayışı ne yazık ki farklı çehrelere bürünerek varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. Müslüman gence düşen bu nebevi ideali her boyutuyla ihya edebilmek olmalıdır. “Her boyutuyla” ifadesi ırka dayalı mensubiyetleri kapsamanın yanında, dinî, mezhebî, felsefi, fikrî her türlü mensubiyeti saygı çerçevesinde değerlendirmeyi ve bunlara mensup olanlarla saygı çerçevesinde bir ilişki kurmayı gerektirir.

Sonuç Olarak

Burada değindiğimiz hususlar, Müslüman gencin doğru ve sağlam bir kimlik inşasında pek de kolay olmayan bir süreç ile karşı karşıya olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu süreçte hatalar yapılması, kuvvetle muhtemeldir ve aslında tabiidir. Gence düşen, hatalarından gereken dersleri alarak, ümitsizliğe kapılmadan, gençliğini nerede tükettiği sorusuna¹ bir cevap hazırlayarak samimi bir niyet ile kaldığı yerden yoluna devam edebilmek olmalıdır. Bu bağlamda gençlik bilgiye, hikmete, hakikate ulaşacak bir şahsiyeti, kalabalıkların ve çıkarların değil adaletin ve hakikatin tarafında olacak *aidiyeti*, az da olsa devamlı takip edilecek bir *ibadeti* göz ardı etmemelidir.²

1 Tirmizi, Cihad, 31.

2 Kurani Hayat dergisi “Fitrat” sayısından istifade edilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Adaleti

Prof. Dr. Huriye Marti

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

KADEM
YAYINLARI

Giriş

Toplumsal cinsiyet olgusunun geçmişe doğru izlerini sürdüğümüzde, yaratılışa kadar uzanan girift bir zincirle karşılaşmak mukadderdir. İlk kadını “ikincil” ve “günahkâr” sıfatıyla anan zihniyetin dinî metinlerden beslenme çabası; kadını “beden”e indirgeyen ve biyolojik hayatın mekânı olarak tasavvur ettiği “ev”le özdeşleştiren İlk Çağ felsefesinin tutumu; “Kadının ruhu var mı, kadınlar insan mı?” tartışmalarının kilisede başlayıp sosyal hayata yürüyen etkisi; Fransız İhtilali ile yükselen özgürlük söyleminden kadına düşen pay; sanayileşme ile fabrikalara taşınan kadın iş gücünün eşitlik talebi gibi birçok olay ve olgu, toplumsal cinsiyet kavramını doğuran zincirin birer halkasıdır.

Biyolojik olan “cinsiyet”ten farklı olarak, erkeklerin ve kadınların “toplumsal cinsiyet” kimliklerine sahip oldukları; biyolojik kimliklerin tarihsel ve kültürel etkilerle psikososyal bir değişim ve dönüşüm geliştirdiği savı, kadın hareketlerinin belki de en temel iddiasıdır. Buna göre, her toplum, bir kız veya oğlan çocuğunu, zamanla farklı nitelikleri, davranış modelleri, rolleri, sorumlulukları, hakları ve beklentileri olan bir erkek ve kadına dönüştürür. Uygun/yakışan/meşru tutum ve davranışları ona öğretir, kendini ve karşı cinsi algılama çerçevesini çizer, kayıp ve kazanımlarını belirler, toplumsal hayata ne oranda katılacağını ve ne şekilde temsil edileceğini söyler. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri düzenlemek için kullanılan bir kavramdır ve “kültürel inşalara” işaret etmenin bir yoludur.¹

İnsan davranışlarını anlama ve açıklama çabası, kalıtım esaslı olan biyolojik tesirleri, değişime açık sosyal ilişkiler ağıyla birlikte düşünmeyi gerektirir.²

1 bkz. Güldü, Özgür-Müge Ersoy Kart, “Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64-3, s. 101 vd.

2 Ersoy, Erhan, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği”, *F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009-19/2, s. 211 vd.

Biyolojik olan ile toplumsal olanı net çizgilerle birbirinden ayırarak düşünmek imkânsızsa da değişim söz konusu olduğunda aradaki fark belirginleşmektedir. Cinsiyetin değişmezliğinin aksine toplumsal cinsiyetin getirdiği roller dinamiktir; zamana, coğrafyaya, kültürel örgüye, politik iklime göre değişebilir. Toplumsal cinsiyete dair algılar değişime, gelişime, eğitime, yönetime ve yeniden yapılandırmaya açıktır. “Erkeklik” ve “kadınlık” birbirlerini üreten metaforlardır. Karşılıklı etkileşim süreci içerisinde her iki cinsiyet de birbirlerinin oluşumunu ve dönüşümünü sağlamaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyeti kalıplaşmış değer yargıları, başka bir deyişle “sabit bir yapı” olarak değil, süreç içerisinde değişen, oluşum hâlindeki bir “performans” olarak ele almak anlamlı olacaktır.³

Kısaca Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

“Kadın doğulmaz, kadın olunur.” diyen Beauvoir’in 1949’da açtığı izden yürüyen toplumsal cinsiyet çalışmaları mercek altına alınırken kavramın tartışmalı olduğunu çünkü ideolojik konumlara işaret eden farklı bağlamlarda ve anlamlarda kullanıldığını hatırlamakta yarar vardır. Ancak kuşbakışı bir ifadeyle diyebiliriz ki toplumsal cinsiyetle eşitsizlik arasında sıkı bir bağ kurulmakta, hak ve güce kimin ne derece sahip olduğuna veya sahip olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentilerin cinsiyet temelli bir asimetri oluşturduğuna vurgu yapılmaktadır.⁴ Nitekim “toplumsal cinsiyet, sınıf ve ırk” üçlüsünün yaygın kullanımından da anlaşılacağı üzere, bu kavram, cinsiyet eşitsizliğini kapitalizm ve ırkçılık gibi diğer tabiiyet sistemleriyle ilişki içinde düşünmeye zemin hazırlar.⁵

3 Uçan, Gülten, “Post-modern Erkek(lik)”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 2012, cilt: 10, sy. 2, s. 263; Maral, Erol, “İktidar, Erkeklik, Teknoloji”, *Toplum ve Bilim: Erkeklik*. İstanbul: Birikim Yayıncılık, Güz 2004, 101. sayı, s. 128.

4 Günay, Gülay-Özgün Bener, “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, yıl: 15, sy. 3, Aralık 2011, s. 159.

5 Özkazanç, Alev, “Bilim ve Toplumsal Cinsiyet”, Ankara Üniversitesi KASAUM makaleler veri tabanı, http://kasuum.ankara.edu.tr/?page_id=182 (erişim 23.02.2015)

Bu noktada, farklılıkları gündemde tutarak cinsiyet eşitsizliğini körükleyen sosyal ve kültürel kodlarla mücadelenin gerekliliği, bir diğer ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gayret göstermenin önemi ortak bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

Kadın istihdamının ve karar alma/yönetim süreçlerinde kadın temsili-nin artırılması, kız çocuklarının okullandırılması, kadın okur-yazarlığının yükseltilmesi, kadın yoksulluğuyla ve kadına yönelik şiddetle mücadele gibi politika ve uygulamalar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin pratiğe dönük yüzünü oluşturmaktadır. Teoride ise böyle bir eşitliğin sağlanmasına yöne-lik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların, kadını erkekle bire bir eşitlemekten ve her iki cins eşit davranmaktan başlayan ancak zaman içinde farklılıkları dikkate alan özel eşitlik programlarına ve sonuç olarak cinsiyet rollerini değiştirecek politikalara evrilen bir silsile oluşturduğu gö-rülmektedir.² Bir diğer ifadeyle, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylemler, yasalar önünde eşitliği sağlamanın ve erkek için söz konusu olan hak ve fırsatları kadına da vermenin aslında olduğundan yola çıkarsa da bir zaman sonra kâmil insan olarak erkeği merkeze alan ve cinslerden birini diğerinde eriten totaliter bir zeminin eşitliği sağlamayacağı, aksine bizatihi mağduriyetin kaynağı hâline geleceği kanaatine ulaşmıştır.

1 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 2. maddesinin (c) bendinde taraf devletlerin; "Kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla herhangi bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak" hükmü yer almaktadır. bkz. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013.

2 Genel olarak bakıldığında cinsiyet eşitliğine ilişkin üç farklı kavramlaştırma görüyoruz. Bunlardan ilki, kadın ve erkeğin aynı olduğu varsayımı üzerinden oluşturulan eşitlik kavramıdır. Bu anlamda eşitlik, kadınlara erkek gibi davranmayı gerekli kılmaktadır. Yaklaşımın eleştiricileri, cinsiyet eşitliğini bu şekilde kavramlaştırmanın erkekliği norm olarak ele aldığına dikkat çekmektedir. Bu eleştiriden hareketle kadın ve erkek arasındaki farklılığa vurgu yapan kavramlaştırma ise kadınların farklı değerlendirilmesi gerektiğini çünkü kadınların erkeklerden farklı olduklarını ileri sürmektedirler. Diğer bir deyişle, kadınların ve erkeklerin farklı katkıları eşit olarak değerlendirilmelidir. Cinsiyet eşitliğinin kavramsallaştırmasına ilişkin üçüncü yaklaşım ise var olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesidir. bkz. Dedeoğlu, Saniye, "Eşitlik mi Ayrımcılık mı? -Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı", *Çalışma ve Toplum*, 2009/2, s. 47 vd.

Toplumsal cinsiyetten bahsederken çok defa merkeze alınan eşitlik ilkesinin, cinsiyetsizleştirici ve tek tipleştirici bir yapıya sahip olduğu bugün daha sık dile getirilmektedir. Farklılıkları gören ve bunun üzerinden politika geliştiren, eşitliği sağlarken adaleti göz ardı etmeyen bir sisteme ihtiyaç olduğu ortadadır. Cinsiyet üzerinden düşünürken fitratı dikkate alıp almama konusunda yaşanan asırlık endişe, fitratın eşitliğe engel teşkil etmeyeceği ya da eşitliği aşarak adalet konusunda pekiştirici rol üstlenebileceği fikriyle bir nebze de olsa bertaraf edilmiş görünmektedir. Kültürel ve toplumsal kodların cinsiyeti temel olarak oluşturduğu dengesizliği kadınlar lehine değiştirme çabaları her geçen gün artarken, Müslüman coğrafyaların da bu çabadan etkilenmiş olmaları doğaldır. Bugün kadın hakları ve fırsat eşitliği çalışmaları, “İslam kadına eşsiz haklar bahşetmiştir.” gibi abartılı nutuklardan öte bir temellendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Tıpkı, “İslam, cinsiyet ayrımcılığının en derin dinamiğidir.” söyleminin yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç duyduğu gibi.

Adalet Hakkında

Toplumsal cinsiyet eşitliği çabaları, tarihin dar koridorlarından geçerken son derece yıpranan kadınlar için nefes alma ve kendini yeniden tanımlama imkânı sunmuştur. Hukuki eşitliğin sağlanmasının ardından, yaşamı yönlendiren yazısız kurallar bütününde de kadının korunmasına dair zihniyet dönüşümü çalışmalarına hız verilmiştir. Toplumsal cinsiyet konusunda sadece hukukun uygulanması değil, hakkaniyetin de tesis edilmesi gerekmektedir ki işte bu noktada adalet kavramı meseleye dâhil olmaktadır.

Adalet, İslam'ın ahlaki ve hukuki sabitelerinden biridir. Hatta Kur'an'da “kâinat nizamı” olarak sunulması ve “hakkın hâkim kılınması” anlamı taşıması hasebiyle adaletin doğrudan tevhid ile ilintili, imani bir ilke olduğu söylenmiştir.³

3 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Kitabevi, İstanbul 1971, V/3117.

Sosyal hayat açısından bakıldığında ise adalet “insan ilişkilerinde karşılıklı saygı ve sevginin gözetilmesi, hak dağılımı ve sorumluluk paylaşımında insaflı ve ölçülü bir yolun izlenmesi” şeklindeki tanımıyla güçlü bir anlam zeminine sahiptir. Bu zeminde kadın-erkek ilişkilerine dair betimlemeler, kurallar ve ilkeler bulmak şaşırtıcı olmasa gerektir. Zira insan ilişkilerinin en özel ve kritik eşiklerinden birisi kadın ile erkek arasındaki ilişkidir.

Kur’an’ın ifadesiyle, Allah Teala adildir; hem dünya hayatında hem de ahirette insanlar arasında adaletle hükmeder.¹ Kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz.² Kâinatı bir denge ve ölçü içerisinde yaratmış, bu adalet ekseninin korunmasını murat ederek elçiler ve kitaplar göndermiştir.³ Son Elçisine “Eğer hüküm verirken aralarında adaletle hükmet.”⁴ diye seslenmiş, ayrıca adalet beklentisinin bütün insanlar için geçerli olduğunu ifade buyurmuştur: “De ki, Rabbim adaleti emretti.”⁵ Yeryüzünün şerefli halifesi olan insanı her türlü olumsuz koşulda bile adaletten sapmamaya davet etmiş, adaleti sorumluluk bilinciyle birlikte anmıştır: “Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın sizi adaletsizliğe itmeyin. Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır.”⁶ Yüce Rabbimiz hem “el-Adl” hem de “el-Muksit” isimleriyle kendi zâtını “adalet sahibi” ve “ölçülü hükmeden” olarak tanımlamıştır.⁷ O (cc) adil davrananları sever,⁸ zulme ve zalimlere ise asla rıza göstermez.⁹

Hicretten önce Medine’den Mekke’ye gelerek Allah Resulü’ne biat eden sahabilerden Ubâde b. es-Sâmit, “nerede olurlarsa olsunlar adaleti dile getirmeleri ve bu konuda hiç kimsenin kınamasından korkmamaları” üzerine Efendimize bağlılık yemini ettiklerini söyler.¹⁰

İmtiyaza geçit vermeyen, kuşatıcı ve evrensel karakteriyle adalet, ¹¹ Allah’tan

1 Yunus 10/47, 54; Enbiyâ 21/47.

2 Bakara 2/286

3 Hadid 57/25; Rahmân 55/7-8; İnfitâr 82/6-8.

4 Maide 5/42

5 A’raf 7/29.

6 Maide 5/8. Ayrıca bkz. En’âm 6/152.

7 Tirmizî, Deavât, 82.

8 Hucurat 49/9; Mümtehine 60/8.

9 Cin 72/15.

10 Nesâi, Biat, 4.

11 Buladı, Kerim, “Kur’an ve Adalet”, Diyanet İlmi Dergi, cilt: 38, sy. 1, yıl: 2002, s. 27.

kula, imandan amele, ahlaktan hukuka, kâinattan kıyamete, bireyden topluma bütün varlık dünyasını ilgilendirmektedir. Bir bakıma adalet, ahlaki erdemlerden biri değil, erdemlerin bütünüdür. Aynı şekilde adaletin zıttı olan zulüm de bir erdemsizlik değil, erdemsizliklerin bütünü olarak tasvir edilebilir.¹² Bu zenginlik, kelimenin anlamlarına da yansımış, sözlükler adaleti tanımlarken birden fazla manaya yer vermiştir. Adaletin anlam dünyası eşliğinde toplumsal cinsiyet olgusuna bakmayı amaçlayan çalışmamız, bu noktadan itibaren söz konusu anlam tayfını üç ana renkte inceleyecektir.

Toplumsal Cinsiyet Adaletinin Açılımları

Şayet toplumsal cinsiyet konusunda eşitlikten öte bir adalet talep ediyor ve bu talebimizin İslami referanslarla da bağdaştığını iddia ediyorsak öncelikle adaletin anlamına vâkıf olmak durumundayız. Kanaatimizce adalet kavramına ait anlamlar üç öbekte toplanarak toplumsal cinsiyet adaletine ışık tutabilir: a) eşitlik/denklik b) denge/itidal c) hakkaniyet/insaf. Şimdi bu anlamları, kadın ve erkekten bahseden naslarla beraber okumaya çalışalım.

a) Eşitlik/Denklik

Adaletin temel anlamlarından biri, “eşitlik, eşit olarak paylaşmak, denklik, aynılık, eş ve benzer olmak”tır.¹³ Bir kimseyi başka bir kimseye denk tutmak ve aralarından birine meyletmemek, iki varlığı eşitlemek, birisini diğerinin benzeri kılmak gibi manalar,¹⁴ adl/adalet kelimesinin dağarcığında yer almakta ve bu anlamıyla adalet Kur’an-ı Kerim’de şöyle kullanılmaktadır: “*Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler, başka şeyleri Rablerine eş tutuyorlar.*”¹⁵

12 Topuz, Neva Tezcan, “Bir Erdem Olarak Adalet”, Beytülhikme, c. 2, sy. 2, yıl: 2012, s. 89.

13 bkz. Râğib el-İsfehâni, el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur’an, ed-Dâruş-Şâmiyye, Beyrut 1997, s. 551-552.

14 bkz. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Dâru Sâder, Beyrut 2003, c. X, s. 61 vd.

15 En’am 6/1.

Cinsiyet perspektifinden baktığımızda, kadın ve erkek arasında eşitlikten bahsedilebilecek ilk alanın yaratılış hakikati olduğunu görürüz. Yaratılışın ilk aşamasında insana atıfta bulunarak meleklere “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.*”¹ buyuran Allah Teala, hem bu ayette hem de insanları “*yeryüzünün halifeleri*” kıldığına dair diğer ayetlerinde² herhangi bir cinsiyetten bahsetmez. Bu, erkeğin ve kadının, Allah’ın rızasına uygun bir biçimde dünya hayatını şekillendirme görevini paylaştığını, her ikisinin de “halife” sıfatıyla yaratılmış olmaktan dolayı bir öz değer taşıdığını gösterir.

“*Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini de yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın meydana getirip yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.*”³ ayetinden anlaşıldığı üzere, her iki cinsin de yaratılış malzemesi, insanlık hamuru aynı olduğu gibi, bedenlerine üflenen nefha-i ilahî yani ruh da aynıdır.⁴ Hayat iksiriyle canlanan ilk kadın ve erkeğin cennetteki ortak hayatları, yine ortak işledikleri bir hata sonucu dünya hayatına gönderilmeye nihayet bulurken ilk günaha dair Kur’ani anlatımlarda da bir eşitlik ve işteşlik vurgusunun hâkim olduğu görülür. Hz. Âdem’in cennetten çıkarılışını eşinin hatasına bağlayan,⁵ bundan dolayı Hz. Havva’yı ve kızlarını hamilelik, doğum ve özel hâller gibi sıkıntılara katlanarak ceza çekmeye mahkûm kılan⁶ bir inanış, Kur’an tarafından reddedilir. Hz. Âdem’i aldatanın Şeytan olduğunu ısrarla yineleyen Kur’an, iki eşin Şeytan’a birlikte kandıklarını ve hatayı birlikte işlediklerini,⁷ sonuçta da birlikte cezalandırıldıklarını⁸ anlatmaktadır. Dünyadaki ilk adımdan itibaren kadın ve erkeği birbirinin karşısında değil yanında konumlandırın, yaratılışa kadar uzanan bir suçlamanın önüne geçerek kadının ve erkeğin birbirlerine göre hangi konumda var edildiğini doğru anlamaya imkân hazırlayan bu anlatım, hatada da tövbede de denkliliği esas almaktadır.

1 Bakara 2/30.

2 Neml 27/62; Fatır 35/39.

3 Nisa, 4/1.

4 Hicr, 15/28-29.

5 Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 3/1-24.

6 Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 3/16.

7 Bakara 2/36-38; A’raf 7/22; Taha 20/121-123.

8 A’raf 7/27; Taha 20/121.

Hata ve sevap konusu, cinsiyet eşitliğinin Kur'an'da ifade edildiği bir diğer alandır. Kadın ve erkeğin aynı vahye muhatap olmaları, aynı davranışı sergilediklerinde aynı karşılığı almaları, mükâfatta da cezada da denk olmaları ancak cinsiyet adaleti ile açıklanabilir. Ümmü Seleme'nin "Ey Allah'ın Resulü, Allah'ın, hicret hususunda kadınlarla ilgili hiçbir şey buyurduğunu duymadım!" demesinden sonra nazil olan⁹ "Rableri, onlara şu karşılığı verdi: Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de ant olsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır."¹⁰ ayeti, konunun en çarpıcı örneklerindedir. Bir diğer ayette ise "Mümin olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."¹¹ buyrulur.

Madalyonun diğer yüzünde, cezadaki adaleti işleyen ayetler vardır: "Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir."¹² "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun."¹³

Toplumsal cinsiyet rolleri tartışmaya açıldığında ivedilikle gündeme getirilen iffet algısı ve bu algının namus cinayetlerine kadar uzanan acı yansımaları burada hatırlanmalıdır. Zira Kur'an'ın iffet beklentisi, erkeği özgür bırakan ve affeden ama kadını mahkûm ederek sınırsız bir öfkeyle cezalandıran toplumların aksine, eş değerlik esasına dayalıdır: "Mümin erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar... Mümin kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar."¹⁴

9 İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1966, II/182.

10 Âl-i İmran 3/195.

11 Nisa 4/124.

12 Maide, 5/38.

13 Nur 24/2.

14 Nur 24/30-31.

Düşünce tarihimiz, insanın Allah'a yönelişinin üç farklı düzlemine dikkat çeker. Meşhur Cibril hadisinin¹ referansı ile İslam (şahadet ve ibadet), iman (inanç) ve ihsan (ahlak) olarak sıralanan bu üç düzlemde Yüce Yaratıcı'nın kadın ve erkeği birlikte anması, benzersiz bir eşitlik alanına daha işaret etmektedir: “Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mümin erkeklerle mümin kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkeklerle, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”²

Toplumsal cinsiyet adaletinin alt başlıklarından biri şeklinde değerlendirildiğimiz eşitlik prensibi, “dokunulmazlıklar” konusuyla da yakın ilişki içindedir. İlahî vahyin temel gayelerinden birisi, insanın doğuştan sahip olduğu beş tabii hakkı korumaktır. Din, can, akıl, nesil ve mal dokunulmazlığı olarak sıralayabileceğimiz bu beş temel hürriyet konusunu³ eşitlik imgesi yönetir. Hz. Peygamber'in ifadesiyle “Her Müslümanın bir başka Müslümana kanı, malı ve ırzı (ıffet ve haysiyeti) haramdır!”⁴ Sosyal hayatta karşımıza çıkan eşitsizliklerin ve hak ihlallerinin aksine, İslam'ın özünde kadının canı, bedeni ve toplumsal saygınlığı her türlü isnat, istismar ve şiddetten korunmuş; mülkiyet hakkı koşulsuz şekilde tanınmış, inanç dünyası dokunulmaz kabul edilmiş, evlatlarıyla arasındaki doğal ve medeni hukuk muhafaza edilmiştir.

Allah katında bütün insanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir.⁵ Allah Resülü (s.a.v) bu durumu şöyle izah eder: “Ey insanlar! Allah cahiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini kaldırmıştır. İnsanlar iki gruptur: Birincisi iyi,

1 Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1.

2 Ahzab 33/35.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgay, Nurettin, “Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları”, *Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, cilt 1, yıl: 1999, s.47 vd.

4 Müslim, Birr ve sıla, 32.

5 Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, I/145.

*takva sahibi ve Allah katında değerli olan kişi, diğeri ise günahkâr, isyankâr ve Allah katında değersiz kişidir. Bütün insanlar Âdem'in oğullarıdır. Ve Allah, Âdem'i topraktan yaratmıştır.*⁶ Eşitliğin bozulması, birinin diğerlerinin önüne geçmesi, değer ve saygınlık elde etmesi, cinsiyet ve benzeri özelliklerle değil, Allah'tan sakınma duygusundaki derinlikle mümkündür: *"Allah katında en değerli olanınız, en derin takva bilincine erişmiş olanınızdır."*⁷

b) Denge/İtidal

Adaletin bir diğer anlamı, "dengeli ve ölçülü olmak, ifrat ve tefritten uzak kalmak, haddi aşmamak, itidal üzere davranmak"tır.⁸ Kur'an'ın *"Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü kılan, dilediği bir biçimde seni oluşturan cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?"*⁹ ve *"Tartıyı adaletle tutun, terazide eksiklik yapmayın!"*¹⁰ ayetleri, kelimenin bu anlamına ev sahipliği yapar.

Mutedil olmak, hak ve sorumlulukların dengeli ve ölçülü dağıtımına ve terazî misali bir tarafa yüklenmeyen sağlıklı bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu bağlamda, kerim kitabımızın *"Onlar (hanımlarınız) sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz."*¹¹ ayeti hatırlanabilir. Bu anlayışta taraflardan biri diğerinin varlığıyla doğru orantılı biçimde ayakta kalabilmekte, kendi lehine haksız şekilde gerçekleştirdiği herhangi bir tasarrufun sadece diğer tarafın hukukunu ihlal etmeyeceğini, aynı zamanda terazinin ölçüsünü bozacağını bilerek bizzat ölçünün ve dengenin kendisine hürmet duymaktadır. Kadın ve erkek arasında sıklıkla bir tarafın lehine bozulduğunu gördüğümüz denge unsuru, Hz. Peygamber'in *"Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, kadınların da sizin üzerinizde hakkı vardır."*¹²

6 Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 49.

7 Hucurat, 49/13.

8 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. X, s. 61 vd.; el-Cevherî, *es-Sihâh fi'l-Lüğa ve'l-Ulûm*, Dâru'l-Hadâratî'l-Arabiyye, Beyrut 1974, c. II, ss. 87 vd.

9 İnfitar 82/6-8.

10 Rahman, 55/9.

11 Bakara, 2/187.

12 Tirmizî, Radâ, 11.

gibi uyarılarıyla kurulmaya ve korunmaya çalışılmıştır. Öyle ki Allah Resulü (s.a.v) kendisine gelerek eşlerine nasıl davranmaları gerektiğini soranlara “*Yediklerinizden onlara da yediriniz, giydiklerinizden onlara da giydiriniz, onları dövmeyiniz ve kötölemeyiniz.*”¹ şeklinde cevap vererek yeme içme gibi basit günlük ihtiyaçların karşılanmasında bile dengeyi ve eşitliğe riyeti öngörmüştür. Toplumsal cinsiyet fenomeni de hayatın her alanında, bilhassa aile içi ilişkilerde hak ve sorumluluk dengesinin kurulamamasıyla yaşanan olumsuzlukları anımsatmakta değil midir?

Dengenin korunması aynı zamanda bir bütünlük mesajı da içermektedir. Zira itidalde, iki varlığı ifrat ve tefrit gibi aşırı uçlara savurmaksızın bir orta noktada buluşturma ve birbirleriyle ölçülü bir ilişki içine sokma fikri vardır. “*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.*”² ayeti, kadın ve erkeğin eş olarak var edilmesini “birbirlerine huzur verme” gayesine bağlarken iki cinsin bulunduğu kavşağı sevgi ve şefkat gibi ahlaki bir zemine taşıması ve bu durumu Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak sunmasıyla düşündürücüdür. Doğrusu, Kur'an'ın anlatımları, kadın ve erkek arasında dikey ve tek yönlü değil, döngüsel ve çift yönlü bir ilişkiyi öngörmektedir: “*Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velisidir. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resulü'ne itaat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”³

Hız. Peygamber (s.a.v) ise kadın ve erkeğin birbirine indirgenemeyen, birbirinde erimeyen ama birbirinden ayrı da düşmeyen birer varlık dünyasına sahip olduğunu kabul eden bir yaklaşımla, “*Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır.*”⁴ buyurur. İnsan olma ortak paydasında kadın ve erkeği bütünlüğe taşıyan böyle bir yaklaşım, “zevc” yani “eş” kelimesinin “birbirini tamamlayan ve birisinin varlığı diğerinin anlaşılmasına

1 Ebû Dâvûd, Nikâh, 40, 41.

2 Rum 30/21.

3 Tevbe 9/71.

4 Ebû Dâvûd, Tahâret, 94.

yardımcı olan iki varlıktan her biri”⁵ şeklindeki anlamıyla da bire bir örtüşmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin belki de en keskin hiyerarşilerinden birisine sahip olan aile kurumu açısından da konuya bakmak ve adaleti savunmak doğru olacaktır.

c) Hakkaniyet/İnsaf

Adalet konusunda odağa taşıyabileceğimiz üçüncü anlam ise “hakkaniyet, hikmet, her şeyi yerli yerine koymak, herkese hak ettiğini vermek, kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklememek”tir. “Kıst” kelimesi ve türevleri de Kur’an’da bu anlamda kullanılmaktadır. “*Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun.*”⁶ “(Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen çağrıya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heva ve heveslerine uyma ve şöyle de: “Ben, Allah’ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum.”⁷ ayetlerini bu anlama örnek olarak verebiliriz.

Sosyal ahlak açısından adalet, her zaman ve koşulda taraf tutmadan, hak ölçülerini dikkate alarak, doğru ve insafı davranabilme yeteneğidir. Dürüst ve tarafsız bir seyirci gibi, kendinin başkası ile olan ilişkilerini, dışarıdan izlediği iki şahıs arasındaki münasebetler gibi değerlendirebilmektir.⁸ Herkesin kendine özgü kişiliği, düşünce dünyası, hayalleri, idealleri, öncelikleri, yetenekleri, ilgi ve tecrübeleri olduğunu kabul ederek karar almaktır. Anlama gayretinden, empatiden, iyi niyetten, nesnellikten ödün vermemektir. “*Her hak sahibine hakkını ver.*”⁹ buyuran Hz. Peygamber’in ifadesiyle, hakkaniyeti korumaktır.

5 el-Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Münîr fî Garibi’ş-Şerhi’l-Kebîr*, I-II, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, trs., I/259.

6 Nisa 4/135.

7 Şûrâ 42/15.

8 Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur’an’da Adalet Psikolojisi -Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler”, *Hikmet Yurdu*, yıl: 5, c. 5, sy. 10, Temmuz-Aralık 2012/2, s. 61.

9 Buhârî, Savm, 51.

İnsan gerçekliği, erkek ve kadın olarak iki farklı ama birbirini tamamlayan boyutta yaratılmış olup din ve dünya hayatı bu iki boyutu birlikte düşünmeksizin anlaşılabilir. Kadın ve erkek, yaratılıştan getirdikleri farklılıklar sayesinde kendilerinde olmayı görebilen ve birbirlerini üretebilen bir cevhere sahiptir. Böyle bir cevherle var edilme noktasında her ikisi de eş değerdir. Dolayısıyla farklılıkları görmek, kadının ya da erkeğin “kendine özgü bir alan” açarak diğerini yeni bir anlam dünyasına taşıdığını kabul etmek demektir. Yaratılışın bire bir örtüşmeyen kodları, iki cinse yeni bir perspektiften önce kendini, sonra da hayatı tanıma fırsatı sunmaktadır.

Hayatın akışı içinde kadının ve erkeğin kendine has nitelikleri suistimal konusu edildiğinde ya da bu nitelikler dikkate alınmaksızın matematiksel bir eşitleme yapıldığında adaletin yitirileceği açıktır. “Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaleti yerine getirmenizi emretmektedir.”¹ ayeti gereğince kadın ve erkek hakkında karar verilirken, sınırlar ve sorumluluklar belirlenirken de adaletli olmak gerekir. Ancak cinsiyetin farkları çağrıştıran telaffuzu, kadına ait fiziksel zayıflık ve duygusal yoğunluk gibi birtakım özellikleri öne sürerek onu sosyal hayatın dışına itmeyi haklı gösteremez. Nitekim Allah Resulü (s.a.v) de bu hassasiyetleri göz önünde bulunduran bir yaklaşımla kadınları “kırılmadan taşınması gereken birer kristale” benzetmiş² ama bu zarif yapının kadını eve mahkûm etmesine asla müsaade etmemiştir.

Resul-i Ekrem’in sünnetinde toplumsal cinsiyet adaletini tesis ederken farklılıkları gözden kaçırmamaya dair pek çok örnek vardır. Söz gelimi o, kadınları cihada katılmaya mecbur etmeyerek fitratı zorlamamıştır. Ama katılmak isteyen bir kadına da -eşi Âişe bile olsa- engel olmamış,³ kararına saygı duymuştur. Hatta Uhud Savaşı’nda olduğu gibi bedenini ona siper eden kahraman bir kadını “Sağıma ya da soluma, nereye yönelsem önümde Ümmü Umare’nin çarpıştığını gördüm.”⁴ sözleriyle taltif etmiştir. Hz.

1 Nisa, 4/58.

2 Buhâri, Edeb, 111.

3 Buhâri, Menâkıbü’l-ensâr, 18.

4 İbn Sa’d, Tabakât, VIII/415.

Peygamber'in savaşa katılan kadınlara o güne kadar görülmemiş biçimde ganimetten pay vermesi,⁵ cinsiyet adaletinden başka neyle açıklanabilir?

Benzer bir örnek de kadınların mescide katılımı konusudur. Hz. Peygamber, yaşam şartları ve sorumluluk alanları gereği kadınların camiye düzenli olarak gelmesini, cuma ve vakit namazlarını cemaatle eda etmesini bir mecburiyet olarak dile getirmemiş, bu hususta kadın ve erkek arasında mutlak bir eşitlik öngörmemiştir. Ama eğer kadın mescide gelmek istiyorsa, hele de bu mescit o günün şartlarında sosyal hayatın kalbinde yer alan bir kültür merkezi ise onun bu arzusuna göre toplumu yönlendiren yine Peygamber Efendimizdir: *"Allah'ın kadın kullarının Allah'ın mescitlerine gelmelerine engel olmayın."*⁶ Evet, kadın cuma namazına gelmekle mükellef tutulmamıştır ama Ümmü Hişam bint Hârise gibi, *"Kâf suresini her cuma hutbede okurken bizzat Resulullah'ın ağzından ezberledim."*⁷ diyebilecek ölçüde de özgür bırakılmıştır. Şu hâlde adalet, özgürlüğü de destekleyen bir işlev görebilmektedir.

Sonuç Yerine

*"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*⁸ ayet-i kerimesi, bütün kuşatıcılığı ile adaleti hayata dâhil etmekten bahsederken toplumun cinsiyete dair algı, tutum ve beklentilerini de adalet perspektifinden bir kere daha irdelemeyi haklı kılacak güçtedir. İslam'ın öngördüğü adalet, birey ve toplumların istek ve heveslerine göre belirlenmeyen; sevgi ve nefretlere göre yönünü çizmeyen; akrabalık ve yakınlık bağlarına göre ayarlanmayan; ırk, dil, din, mezhep, meşrep, yaş ve statü farkı gözetmediği gibi cinsiyete göre de şekil almayan bir ilkedir. Adaletin hukuki ya da ahlaki bir tabanda değerlendirilmesi bu sonucu değiştirmeyecektir.

5 Ebû Dâvûd, Cihâd, 141.

6 Müslim, Salât, 136.

7 Nesâi, İftitâh, 43.

8 Nahl 16/90.

Resul-i Ekrem, bir adalet elçisidir.¹ Onun risaleti, cahiliye gibi bir barbarlık ve zulüm kültüründen hak ve adaleti hâkim kılan bir sosyal düzene geçişin benzersiz örneklerine şahittir. Vahiyden hayata, sözden eyleme, teoriden pratiğe yol bulan bir adalet prensibi, Hz. Peygamber ile anlaşılır ve yaşanılır hâle gelmiştir. Bu yaşanmışlığın en bariz göstergelerinden birisi hiç kuşkusuz kadın-erkek ilişkileri ve toplumun cinsiyete dair yaklaşım ve uygulamalarıdır.

Allah Resulü kız çocuklarını diri diri gömecek kadar ileri gidebilen bir toplumda, kadına yüce ve benzersiz bir değer atfetmiş değildir. Onun yaptığı, en sade anlatımıyla, kadında var olan “halife olma” yetisini canlandırmak, desteklemek, kadının kendisini ifade etmesinin önündeki engelleri kaldırmak, değerini ve birikimini topluma yansıtabilmesinin yolunu açmak, bugünün ifadesiyle cam tavanları yok etmektir.

Kadın ve erkek arasındaki cinsiyet adaleti, sadece kadının değil erkeğin de dünyasını anlamlandıracaktır. Zira erkeklerin kendi hareket, eylem ve kimliklerini dengeli bir biçimde oluşturabilmeleri ancak terazinin diğer kefesinin yani kadınların hareketine bağlıdır. Aynı şekilde kadınların gerek kendileri gerekse dünya ile ilgili sağlıklı bir algı geliştirmeleri, erkeğin hareketiyle doğrudan ilgilidir. Elbette cinsiyet konusunda eşitlikten, eş değerlikten, eş düzeylikten ödün verilmemelidir. Ancak görüldüğü üzere eşitlik, adalet kavramında içkin hâlde bulunur. Diğer alanlarda olduğu gibi cinsiyet konusunda da adalet, maddi planda bir eşitliğin yanı sıra, Yüce Yaratıcı tarafından herkese verilmiş olan özelliklere/farklılıklara saygıyı, dolayısıyla manevi bir eşitliği ifade eder. Adaletin eşitlikle birlikte yürüyen diğer anlamları göz ardı edildiğinde, kadını erkek kimliğinde eşitleme ya da erkeği silikleştirme gibi riskler devreye girecek, insanı örseleyen böyle bir algı ise mizanın bozulmasına yani kâinatın terazilerine uyum sağlama başarımızı yitirmemize neden olacaktır. Şu hâlde toplumsal cinsiyet adaletinin eşitliği aşan kazanımları olacağı; ölçü, denge, insaf gibi değerleri bireyin ve toplumun hayatına taşıyacağı; barış ve huzura katkı sunacağı dikkate alınmalıdır.

1 Bilgi için bkz. Açıknel, Yusuf, “Hz. Peygamber’in Evrensel Mesajlarından ‘Adalet’ Prensibi”, *VI. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta 2003.

Doç. Dr. E. Sare Aydın

Zonguldak'ta doğan, Doç. Dr. Sare Aydın, 27. Dönem İstanbul Milletvekiliği yaptı. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler lisans programında öğretim üyeliği görevini üstlendi. Almanca ve İngilizce bilen Aydın, evli ve bir çocuk annesidir.

Fatma Bayram

İstanbul'da doğan Fatma Bayram, Kadıköy İmam Hatip Lisesi'ni dışarıdan bitirerek İlim ve Fazilet Vakfı Fıstıkağacı Kız Kur'an Kursu'nda hafızlık yapıp, kıraat-ı aşere okudu. Kuran kurslarında verdiği derslerin ardından Marmara İlahiyat Fakültesi'ne girerek 1989'da mezun oldu. 1990'dan bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaize olarak görev yapmakta olan Bayram, 2021 yılında baş vaiz olarak emekliye ayrıldı. Kendisi evli ve üç çocuk annesidir.

Sedide Akbulut

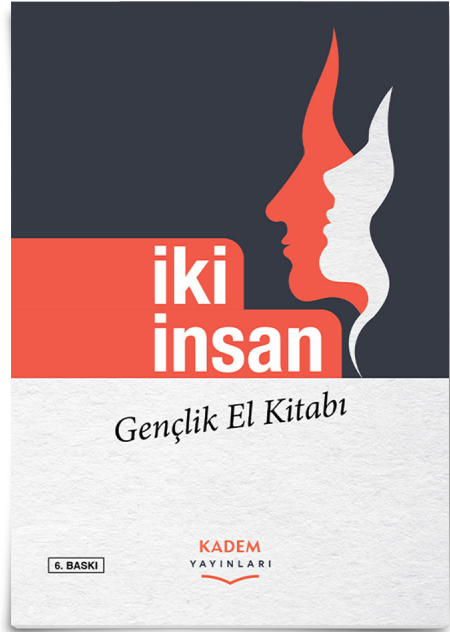
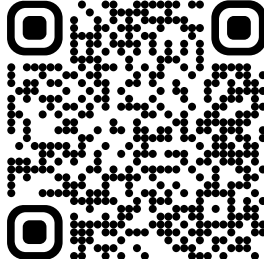
Samsun'da doğan Sedide Akbulut, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Tokat, Bafra, Samsun Anadolu İmam Hatip Liselerinde meslek dersleri öğretmenliğinin ardından, 2001'de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 2023 yılında ise DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne atanan.... Amasya, Samsun ve Ankara'da vaizlik yaptı. 2014 yılında Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığına atanan Akbulut, İngilizce ve Arapça bilmektedir. Evli ve iki kız çocuk annesidir.

Prof. Dr. Huriye Martı

Ankara doğumlu olan Prof. Dr. Huriye Martı, Konya İmam-Hatip Lisesi ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. “Rasûlullah'ın Hanımları Konu Alan Rivayetlerinin Değerlendirmesi-Kadın Konulu Uydurma Rivayetler-” başlıklı tezi ile yüksek lisansını, “Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarikatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)” konulu tezi ile doktorasını tamamladı. 2017 yılında Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak atandı. Evli ve 3 çocuk annesi olan Dr. Martı, Arapça ve İngilizce bilmektedir.

KADEM YAYINLARI

"İki İnsan" eğitim kitapçıklarımızın tamamına
QR kodu okutarak ulaşabilirsiniz

KADEM

**Bizi Sosyal Medyada
Takip Edebilirsiniz!**

kademorgtr

KADEM
YAYINLARI

iki insan

*Eğitimciler İçin
Yardımcı Okuma Metinleri*

KADEM
YAYINLARI

